

Väte kyrka

Karaktärisering 2022

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

 Gotlands
Museum

Dnr: 2019-17

Dnr Visby stift: SS 2019-0010

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.

Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.

Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2021/007471.

© Gotlands Museum

Strandgatan 14

621 56 Visby

© Visby stift

Norra Kyrkogatan 3

621 55 Visby

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund.....	4
Syfte	4
Metod	4
Visby stifts kyrkor	5
Omgivningar	7
Väte socken.....	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkogården.....	8
Kyrkogårdens huvuddrag	8
Historik.....	10
Nulägesbeskrivning	13
Kyrkobyggnaden.....	28
Kyrkans huvuddrag.....	28
Byggnadshistorik	31
Nulägesbeskrivning	39
Restaureringar	125
Arkeologi	133
Arkeologi	134
Kyrkan	134
Kyrkogården	134
Övrigt	135
Värdering	135
Allmänt.....	135
Bruksvärden	137
Kyrkobyggnaden.....	138
Kyrkogården	138
Händelselista Väte kyrka	140
Lagskydd.....	146
Källor och litteratur.....	148
Otryckta källor.....	148
Tryckta källor.....	148
Kartor	148

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024.

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt spår av förändringar som har gjorts och observation av kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv, samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

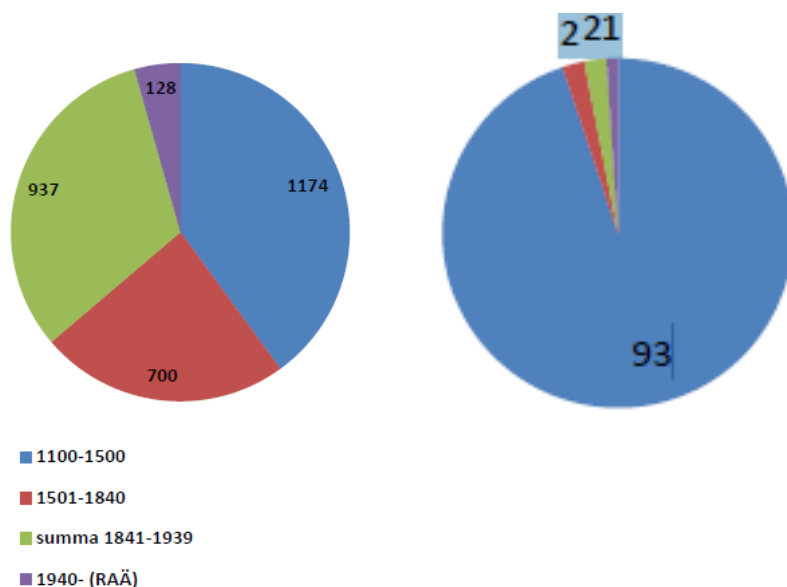
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgs kyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggnandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggnandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggnande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altarpuppstatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att

hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinsväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

Omgivningar

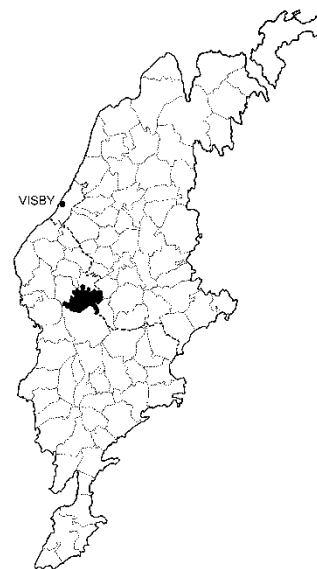
Väte socken

Väte kyrka ingår i Klinte pastorat. Den är belägen på mellersta Gotland, 28 km sydost om Visby. 2021 var invånarantalet i Väte socken 377 personer.

Kyrkomiljön

Väte kyrka är centralt belägen i socken vid huvudvägen mellan Visby och Hemse. Den tillhör Gotlands medelstora socknar. Under medeltiden var det en stor socken att döma av antalet gårdar och kyrkans storlek. Mellan 1866 och 1956 förändrades inte befolkningmängden i någon större grad. Därefter skedde en minskning. År 1956 fanns 66 jordbruk i socknen.

Väte kyrkogård är belägen alldeles norr om landsvägen. På den södra sidan om vägen ligger den före detta skolan, numera församlingshemmet. Kyrkan omges närmast av ett öppet odlingslandskap med spridd bebyggelse från sekelskiftet 1900. Väster om kyrkogården ligger en parkering.

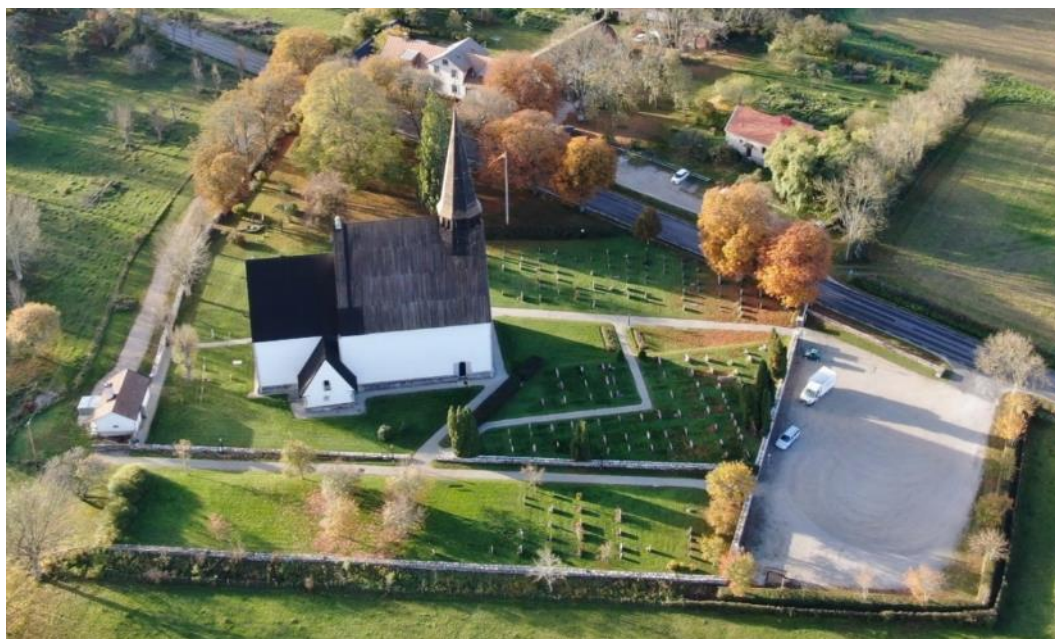

Väte kyrka med omgivande bebyggelse i närområdet fotograferad 2019. Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

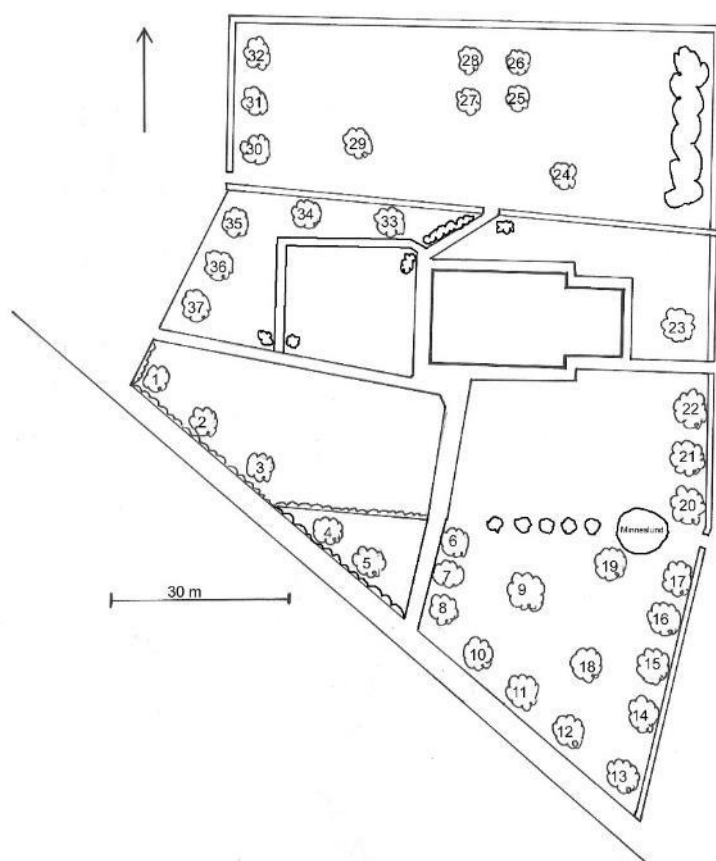
Väte kyrkogård tillhör Gotlands medelstora till större kyrkogårdar efter att ha utvidgats vid flera tillfällen. Den omges av en terrassmur och häck i söder och kalkstensmurar i övrigt. I den södra delen ligger ett lummigt parkområde. I väster är markytan upphöjd. Här ger ett flertal tujor och häckar kyrkogården grönska. Den yngsta delen i norr separeras från kyrkogården av en äldre mur.

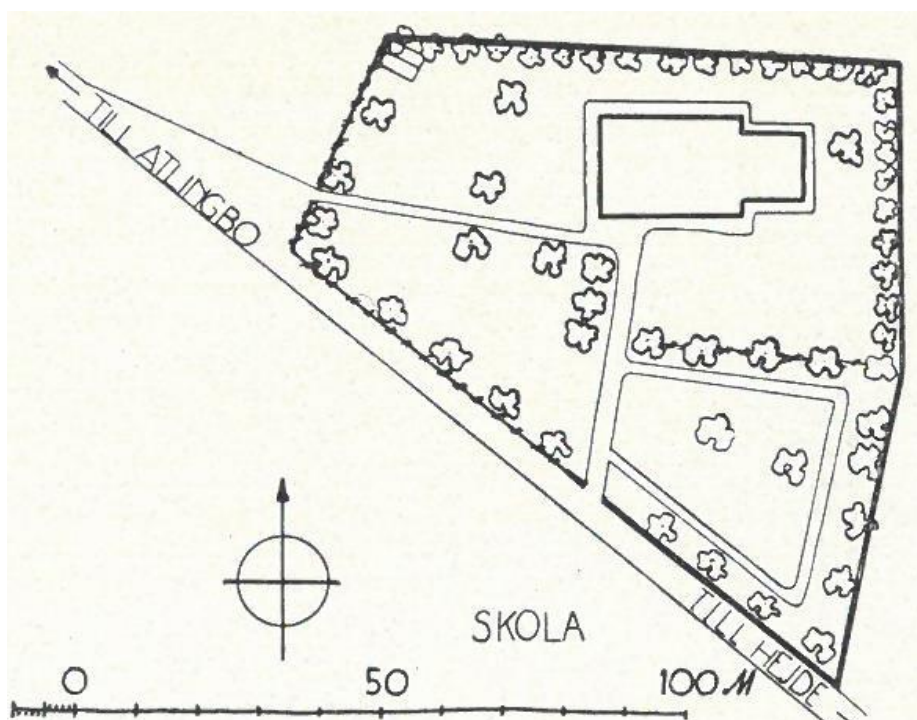
Väte kyrkogård fotograferad 2019. Pär Malmros, Visby stift.

Väte kyrkogård fotograferad 2019. Pär Malmros, Visby stift.

Situationsplan över Väte kyrkogård 2011. Reviderad 2022, Gotlands Museum.

Väte kyrka. En situationsplan från 1942 visar kyrkogårdens ytomfång efter utvidgningen 1927-1928. Trädrader i väster och söder närmast kyrkan markerar den gamla kyrkogårdens gränser. Här syns också sockenmagasinet i nordväst. Parkområdet i söder omges av en gång som inte finns kvar idag. Situationsplan från 1942. Sveriges kyrkor.

Historik

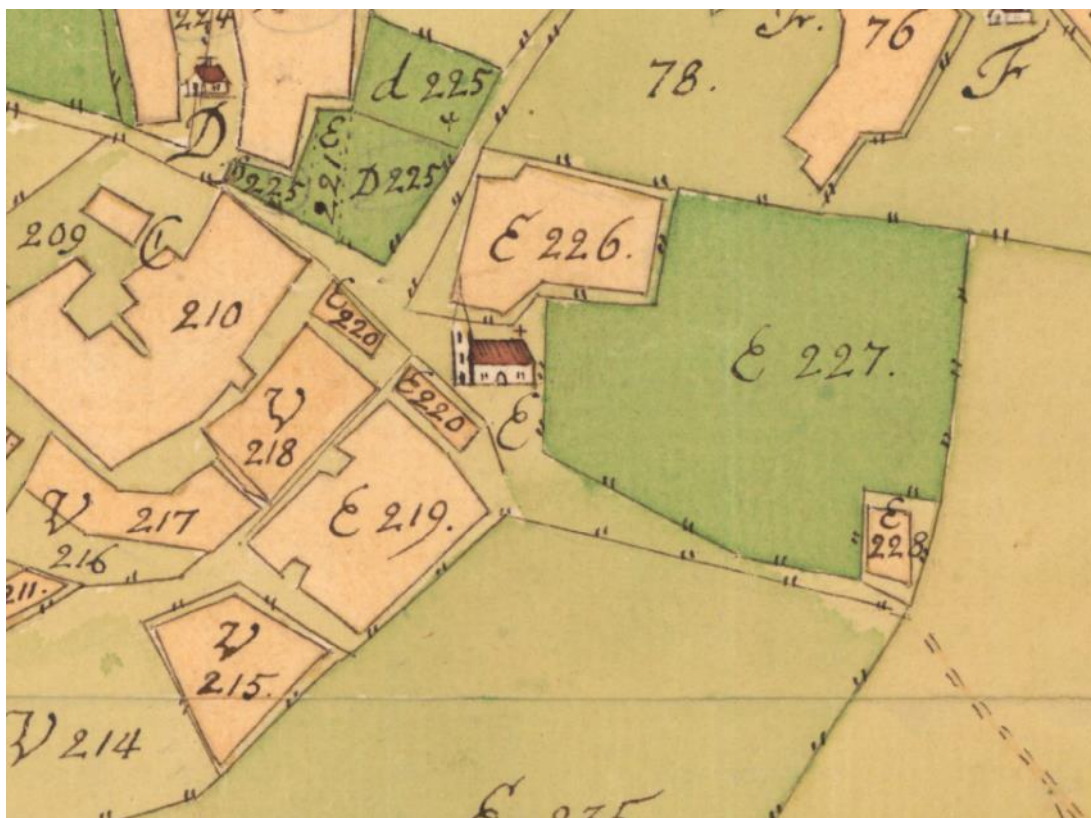
Skattdläggningskartan från 1753 visar Väte kyrka. Kartan visar att det inte fanns någon prästgård vid denna tid. Kyrkomiljön omges av åkermarker och ängs- och hagmarker.

Strax öster om kyrkogården finns lämningar av ett medeltida stenhus. Det omtalas 1864 som "Munkbacken" av Per Arvid Säve. Det var en trädbevuxen grushög "med murstycken och grundvalar av ett Munkhus". Enligt traditionen är det den gamla prästgården.

Av gamla stigluckor syns ett par fogar i norra muren. År 1791 uppbyggdes en kyrkport enligt räkenskaperna. Troligen låg här den stiglucka som nybyggdes 1842 (enligt räkenskaperna). Enligt Per Arvid Säve nämns året 1862. Enligt Sveriges kyrkor från 1942 omtalas att "kyrkogården omgives av en låg stenmur som i norr och öster synes vara ursprunglig".

Kyrkogården har utvidgats i flera etapper. Lagaskiftes karta från 1888 visar att kyrkogården vid denna tid hade en form liknande den idag. Under 1900-talet har den utvidgats åt söder, väster och nordväst, under åren 1927-28, 1953 och 1986.

Ett knuttimrat sockenmagasin med "laxade knutar" byggdes 1828 på kyrkogården nordväst om kyrkan (se laga skiftes karta 1888). Det revs 1951.

Skattdläggningskarta 1753.

Laga skiftes karta 1888. På kartan syns sockenmagasinet i det nordvästra hörnet av kyrkogården.

Väte kyrka och kyrkogård fotograferad om 1900. Kyrkan är omgärdad av en buktande stenmur samt en trädkrans. Foto ATA.

Väte kyrka fotograferad från väster. Till väster skymtar sockenmagasinet uppfört 1828. Foto Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet.

Väte kyrka
fotograferad från
sydost. Foto Eric
Erici 1916.
Kulturmiljöbild,
RAÄ.

Nulägesbeskrivning

Väte kyrkogård har en oregelbunden form genom att den utvidgats åt både väster, söder, och åt nordväst. Kyrkogården omges av kallmurade kalkstensmurar i norr och öster, och låga kalkstensmurar med ligusterhäckar i väster och söder. Den nordvästra delen, tillkommen 1986, omgärdas av den äldre kyrkogårdens mur i sydost och nyanlagda murar i nordväst och sydväst. Den nordöstra sträckningen har ingen mur alls utan avgränsas av en trädrad med oxel och ett buskage. I väster ligger en grusbelagd parkering som omges av hagtornshäckar.

Kyrkogården har fem ingångar med grindar i smidesjärn av liknande utformning. Den södra västra samt den nordöstra ingången vid förrådsbyggnaden, har dubbla grindar och fyrkantiga stolpar i putsad kalksten. Stolparna vid den nordöstra ingången är oputsade. De övriga ingångarna i nordväst till den yngre kyrkogården samt i öster har enkla grindar. Gångarna är belagda med grus. I den västra delen av kyrkogården anlades en ny gång i samband med utvidgningen 1953 då även en förhöjning skedde av den nordvästra delen. Det skedde även i den norra yngsta delen som utvidgades norr om den äldre kyrkogården 1986. Det finns sju lyktstolpar, samt tre fasadbelysningar som belyser de södra och västra fasaderna. Belysningen tillkom och kompletterades vid restaureringen 2002-03.

I den sydöstra delen av kyrkogården finns en minneslund anlagd 2007-08. Den omges av gångar som belagts med kalkstensflis och innehåller en mindre damm, stenparti för ljussättning och blommor och bänkar.

Nordost om kyrkan finns en mindre träbyggnad innehållande kyrkans oljepanna, förrådsrum och utedass byggt 1956.

Den äldre delen av kyrkogården omges av en trädkrans bestående av äldre hästkastanj, friväxande (nr. 1-5, 10-17), äldre ask, hamlade (nr. 20-23) och tuja (nr. 33-37). Med undantag av parkområdet saknas solitära träd.

Trädraden i söder markerar den gamla kyrkogårdens gränser. Området söder om denna tidigare sydgräns är nu ordnad som en parkanläggning, markerad genom höga ligusterhäckar. Området saknar gångar. Parkområdet avgränsas mot den äldre kyrkogården genom en rad buskar. En äldre ingång till kyrkobyggnaden markeras genom en rad pelarekar (nr. 6-8). Här växer också en äldre lind, troligen planterad under tidigt 1800-tal (nr 9).

I den yngre utvidgade delen av kyrkogården växer en trädrad i väster bestående av yngre rönn (nr. 30-32). I området finns också solitära träd: yngre rönn (nr. 24, 29) och yngre finnoxel (nr. 25-28).

Väte kyrka och kyrkogård fotograferad från väster. Foto ES 2022.

Den västra mursträckningen fotograferad från parkeringen. Foto ES 2022.

Den sydvästra mursträckningen fotograferad från väster. Den låga terrassmuren kantas av en häck med liguster. Foto ES 2022.

Den sydvästra mursträckningen fotograferad från öster. Vid muren växer ett antal äldre träd, till stor del hästkastanj. Foto ES 2022.

Den östra mursträckningen. Närmast syns två av kyrkogårdens äldre träd, askar. Foto ES 2019

Ingången från söder. Här fanns i äldre tider en stiglucka. Grindar i smidesjärn med fyrkantiga putsade stolpar. Foto ES 2022.

Ingången från väster. Grindar i smidesjärn med fyrkantiga putsade stolpar, liknande ingången från söder. Foto ES 2022.

Ingången från väster till den yngre kyrkan. Grindar i smidesjärn av samma utformning som de övriga grindarna. Foto ES 2022.

Ingången från öster. Grindar i smidesjärn av samma utformning som de övriga grindarna. Nära ingången ligger en minneslund från 2007-2008. Foto ES 2022.

Huvudingången i söder belagd med grus och kantad av en trädrad i öster. Foto ES 2022.

Den sydöstra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2022.

Den sydvästra delen av kyrkogården fotograferad från öster. Foto ES 2022.

Den sydvästra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2022.

Parkområdet söder om kyrkan och ingången fotograferad från öster. Foto ES 2022.

Den sydöstra delen av parkområdet fotograferat från nordväst. Foto ES 2022.

Minneslund anlagd 2007-2008. Foto ES 2022.

Den upphöjda nordvästra delen av kyrkogården tillkommen 1953. Foto ES 2022.

Den upphöjda nordvästra delen av kyrkogården tillkommen 1953. Den östra delen av området avgränsas mot kyrkan av en ligusterhäck. Området omges av tujor i väster och norr. Foto ES 2022.

Den norra delen av kyrkogården anlagd 1953, fotograferad från öster. Foto ES 2022.

Den norra delen av den äldsta kyrkogården fotograferad från väster. Området saknar synliga gravar. Foto ES 2022.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från söder. I fonden syns ett uthus med pannrum uppfört 1956. Foto ES 2022.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från norr. Till vänster, syns uthuset och den nordöstra ingången till kyrkogården. Foto ES 2022.

Den yngre kyrkogården,
anlagd 1986 fotograferad
från väster. Foto ES 2022.

Den yngre kyrkogården fotograferad från öster. Foto ES 2022.

Exempel på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvård i kalksten från 1890-tal. Tidstypisk nygotisk form. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2022.

Gravvård i kalksten från 1858. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2022.

Gravvård i kalksten från 1878. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2022.

Gravvård i kalksten från 1848. Den äldsta på Väte kyrkogård. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2022.

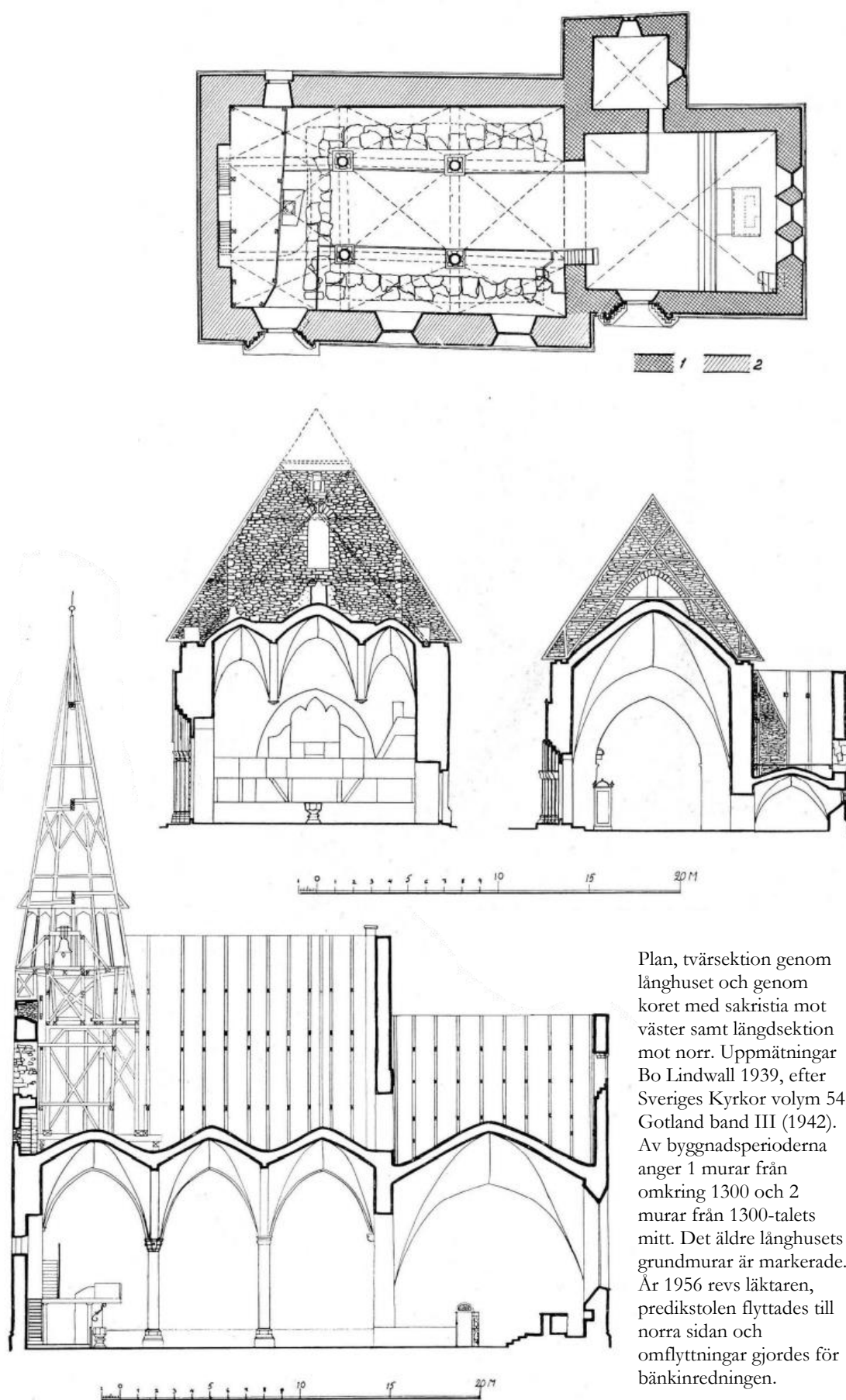
Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Väte kyrka är en av Gotlands större trots att dess yttre vid en första anblick inte ter sig så anslående, men den stora volymen och de höga takens resning berättar ändå något om dess storlek. Kyrkan är dock inte bara stor, den hör också till de kyrkor som har ett treskeppigt kyrkorum med nio valv, bara över långhuset. Därtill är kyrkan rik på utsmyckning och inventarier. I kyrkans fasader går att upptäcka en stor mängd stenar med huggna reliefer som visar att även kyrkans föregångare var påkostad på många sätt. Där finns dekorativt huggna fönster- och portalomfattningar av ett slag som väldigt sällan annars har bevarats. Det synes som att man har visat en viss pietet mot den gamla kyrkans fasadutsmyckning, även om de inte har satts in i ordning utifrån hur de satt. Därtill förekommer enastående medeltida inventarier, som dels dopfunten och triumfkrucifixet från 1100-talet eller omkring 1200, dels ett av landets bättre bevarade medeltida fristående sakramentshus från 1200-talets senare del, utställt i Statens Historiska museums basutställningar. Förutom prestationen att bygga och samla dessa saker under medeltiden har socknen under senare århundraden lyckats vidmakthålla kyrkan med dess stora tak och murar och även vårda sig om att bevara de lösa äldre inventarierna.

Exteriör från sydväst. Foto JL 2022.

Plan, tvärsnitt genom långhuset och genom koret med sakristia mot väster samt längdsektion mot norr. Uppmätningar Bo Lindwall 1939, efter Sveriges Kyrkor volym 54, Gotland band III (1942). Av byggnadsperioderna anger 1 murar från omkring 1300 och 2 murar från 1300-talets mitt. Det äldre långhusets grundmurar är markerade. År 1956 revs läktaren, predikstolen flyttades till norra sidan och omflyttningar gjordes för bänkinredningen.

Byggnadshistorik

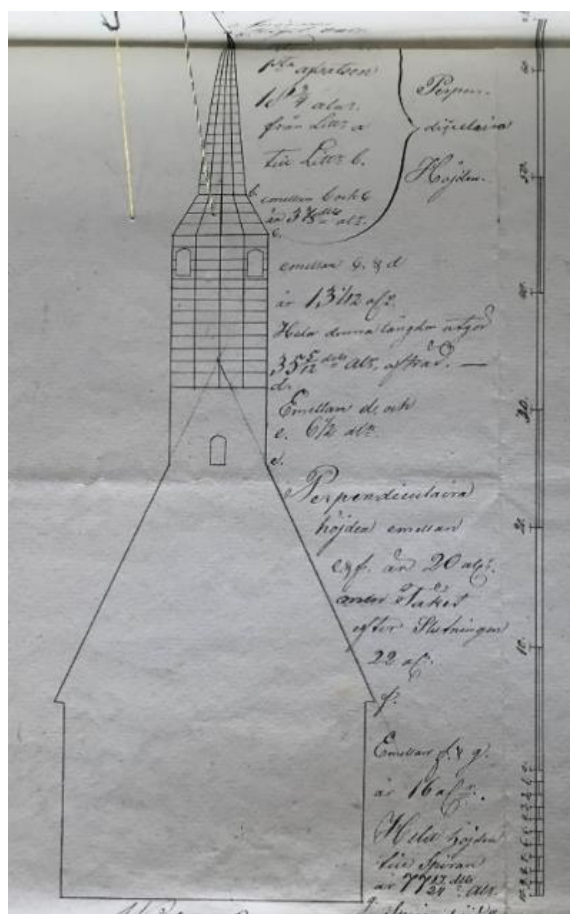
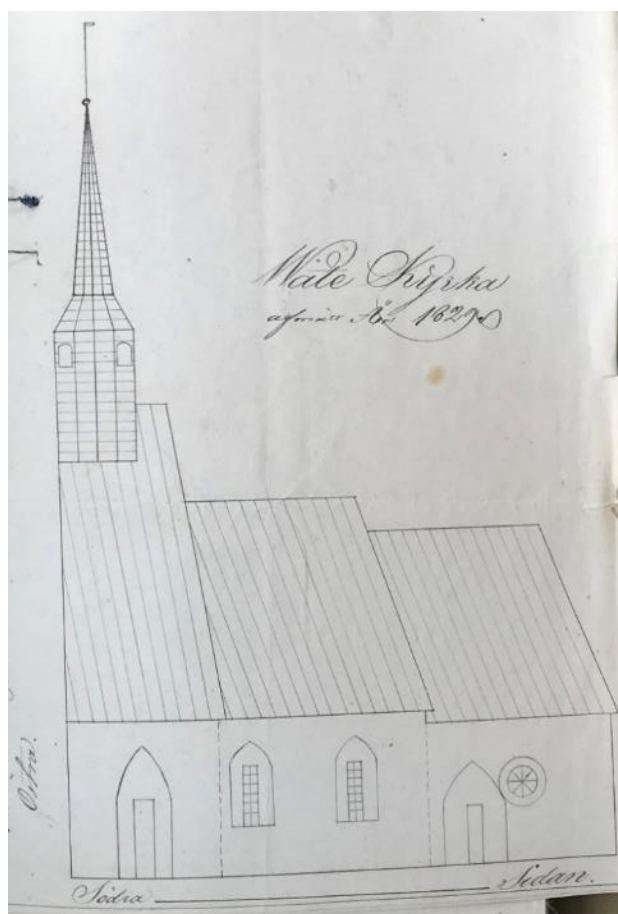
Den nuvarande kyrkan från 1300-talet är ingalunda den första kyrkobyggnaden på platsen. Om det berättar fasadernas många utsmyckningar som är hämtade från den äldre kyrkobyggnaden. Stilistiskt kan relieferna dateras till 1100-talet. På 1920-talet frilades också grundmurarna till det långhus som de flesta av relieferna torde ha suttit i. Det är inte orimligt att anta att inte heller den kyrkan var den första utan att det funnits en enklare kyrka, kanske av trä, men om det vet man ingenting. Om ett nedtecknat invigningsår 1050 har någon grund bör det ha syftat på en äldre kyrka. Kyrkan från 1100-talet hade fint huggna kvaderstensfasader, av det slag som fasaderna är i dag mot söder. Under takfoten löpte en figurfris. Den typen av reliefer fanns även kring portalerna och kring fönstren, vars omfattningar finns bevarade väster om södra långhusportalen samt väster om korportalen. Det ger en ovanligt god uppfattning om hur fönstrens omgivande dekor kunde te sig. Sannolikt fanns det andra kyrkor där den inte kunde skulpteras fram utan fick målas. Kring ingången till sakristian och som nordportal ingår två av den gamla kyrkans portaler. I södra långhusfasaden ingår delar som visar att kyrkan även hade en tredje portal, sannolikt i norr eller i väster. Kyrkan tillhörde den äldre generationen av gotländska stenkyrkor, innan påverkan från den strama arkitekturen vid Roma kloster gjorde att traditionen med fasadbilder i relief upphörde. Av grundmurarna att döma saknade kyrkan torn. Ingenting frilades av koret.

I slutet av 1200-talet eller omkring 1300 byggdes det nuvarande koret som ersättning för det äldre och fogades samman med det äldre långhuset. Det nya koret var till ytan lika stort som det gamla långhuset och sannolikt betydligt högre. Dess putsade västgavel, som en gång syntes ovanför det äldre långhustaket, är idag synlig inifrån den nuvarande långhusvinden. Där framgår att takvinkeln var något brantare än i dag. Koret försågs med en ståtlig gotisk portal och i söder ett rundfönster. Strax före 1300-talets mitt ersattes det gamla långhuset av det nuvarande som var väsentligt större än det gamla. Stenmaterialet från det gamla korets och långhusets fasader användes till den nya kyrkans södra fasad, liksom portal- och fönsteromfattningar. Det nya långhuset gjordes treskeppigt och tre travéer långt. Liksom koret försågs långhuset med en ståtlig perspektivportal med en dörröppning som är nästan fem meter hög. Portalen försågs med dekorativa figurativa reliefer i huggen kalksten. Långhuset försågs med två stora fönster åt söder. De gjordes likformiga men tycks redan under byggnadstiden ha minskats något i storlek nedifrån genom att fönsterbänkarna höjts med ett stenskiift. Av en ritning från 1829 framgår att taket tidigare var brantare än nu. Avsikten var att fortsätta kyrkobyggnaden med ett torn i väster. I västra fasaden syns dels omfattningen till den båge som skulle bli tornbåge, dels den stora öppning som skulle leda mellan tornet och långhusvinden. Inifrån långhusvinden framgår att man även förberett tornets östra mur med hörnkedjor i gavelröset.

Något torn blev aldrig byggt och i stället byggdes en takryttare över långhusets västra del. En ritning från 1829, när takryttaren var i dåligt skick och behövde förnyas, visar att den var åttkantig och hade vertikala sidor med en spetsig tornspira. Sannolikt återgav takryttaren den medeltida formen. Intressant är att den inte erinrar om den typiskt gotländska typen, som kyrkan har idag, utan hade likheter med hur takryttare ofta ser ut på det svenska fastlandet. Ritningen visar också att yttertakets högre del var högre vid takryttaren och sannolikt sänkt på koret och långhusets östra del, troligen till den vinkel de har idag. Årtalet 1827 på en av takstolarna talar för att taken sänkts helt nyligen.

Ritningen var uppgjord av tornbyggaren Per Lingström i Burs som underlag för att förnya den. Utifrån denna utformade arkitekt J. C. Serén först ett förslag till nytt torn, vilket församlingen

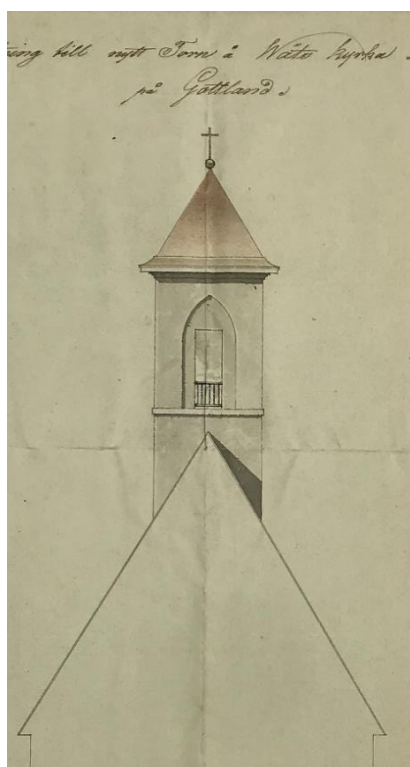
avvisade. Motiveringen var att det var för dyrt och att kyrkan skulle bli större, vilket det inte fanns behov av. Serén utarbetade då ett nytt förslag, format som en takryttare, vilket också utfördes. Att den fick vertikala väggar var delvis en anpassning till rådande mode, men delvis till synes en anpassning till hur den gamla, troligen medeltida takryttaren såg ut. Takryttaren byggdes 1833. Klockvåning infogades bakom öppna ljudgluggar i dess nedre del. Efter att ha skadats vid ett åsknedslag revs denna takryttare 1914 och ersattes av en ny efter ritningar av byggmästaren Nils Pettersson. Avsikten var sannolikt att den gamla takryttaren kändes främmande till sin karaktär och skulle ersättas av en form som kändes mer traditionellt gotländsk. Senast under 1800-talet fick kortaket tegel och långhuset spåntak. Vissa yttre förändringar har skett, som att nordportalens övre del var omgjord till fönster. Kyrkans takmaterial byttes mot faltak 1954.

Kyrkans fasad mot söder och mot väster. Uppmätningar 1829, sannolikt av tornbyggaren Pehr Lingström (Lindström) i Burs, som besiktigade takryttaren (Riksarkivet: ÖIÅ till Kungl. Maj:t 1832 jan-juli). Ritningen återger utseendet i en ansökan om att få ersätta en äldre takryttare med en ny. Yttertaket har sänkts på koret och östra delen av långhuset, sannolikt till dagens nivå. Däremot är långhustakets västra del som utgör underlag för en takryttare av synbarligen medeltida typ, ännu inte sänkt. Ritningen visar att den typ av takryttare med vertikala sidor, som varit vanlig på fastlandet, också har funnits på Gotland.

Förslagsritning till nytt torn istället för takryttare, utförd av Johan Christian Serén 1829, samt ett av honom senare ritat förslag till ny takryttare 1832 (Riksarkivet, ÖIÅ ritningar till kyrkliga byggnader, V224:1-2). Nedan exteriör från sydöst omkring 1900 med den takryttare som byggdes 1833 efter nya ritningar av Serén. Foto i ATA. Dess vertikala sidor synes vara en anpassning till såväl klassicistiska ideal som till formen i den sannolikt medeltida takryttaren i uppmätningen från 1829.

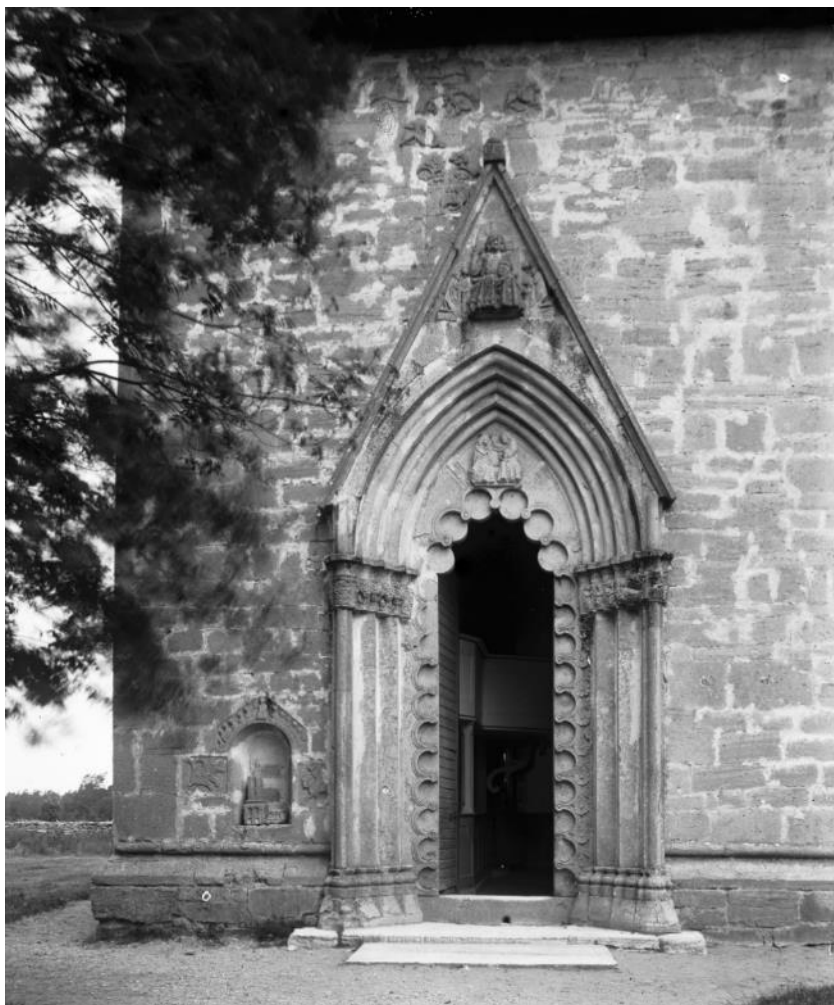

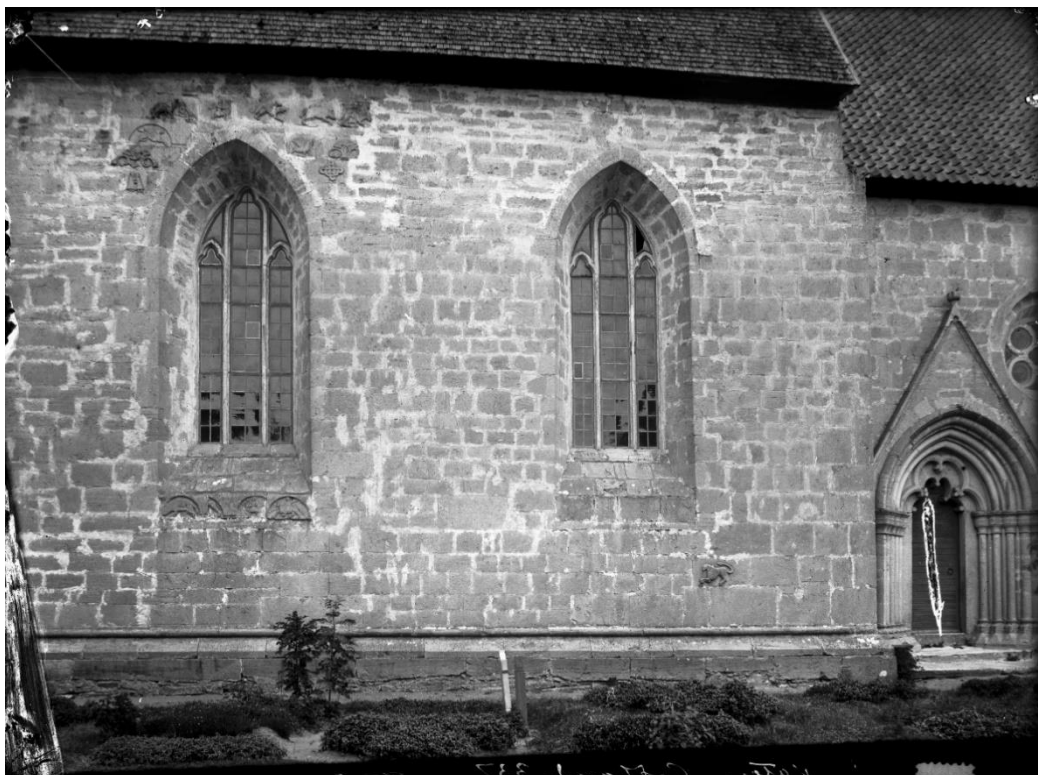
Kyrkan från nordväst med förstorad detalj visande takryttaren. Foto Anders Collberg ca 1868, Gotlands Museum (GFF 981_103).

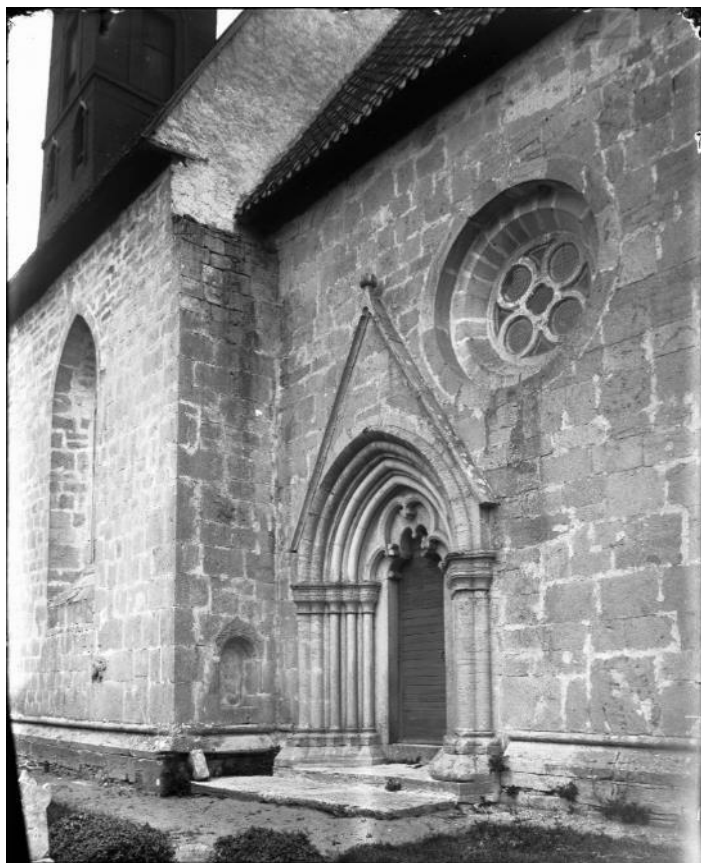

Exteriör från sydöst. Foto från 1800-talets slut i Gotlands Museum (GFF 981_116). Till höger takryttaren. Foto ca 1900 (detalj), ATA.

Södra
långhusportalen
samt långhusets
sydfasad omkring
1890. Foto Olof
Sörling, ATA.

Exteriör från sydöst. Foto Olof Sörling ca 1890, ATA.
Nedan nordportalen före och efter dess restaurering. Foto Olof Sörling ca 1890 respektive Alfred Edle 1924, ATA.

Ovan ej utförd förslag till nytt torn. Ritning A. W. Lundberg 1866, Riksarkivet. Nedan kyrkan med ny takryttare, byggd 1914 efter ritningar av Nils Pettersson. Foto Einar Erics 1916, ATA.

Exteriör från nordväst.
Foto Sven Brandel 1926
och Harald Faith-Ell
1931, ATA.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Kyrkans yttre har en både sammanhållen och tydligt uppdelad form. Koret och långhuset ter sig som två skilda byggnadskroppar. Sydfasaden är rikt uppdelad med portaler, stora fönster och naturstensfasader. Portalerna är så kallade perspektivportaler med många språng.

Långhusportalen är ovanligt hög och fönstren stora till följd av långhusets stora mått. Mot söder är fasader, portaler, socklar och omfattningar utförda i huggen sten. Mot öster, norr och väster är murytan putsad med spritputs medan socklar, omfattningar och hörnkedjor är i huggen sten.

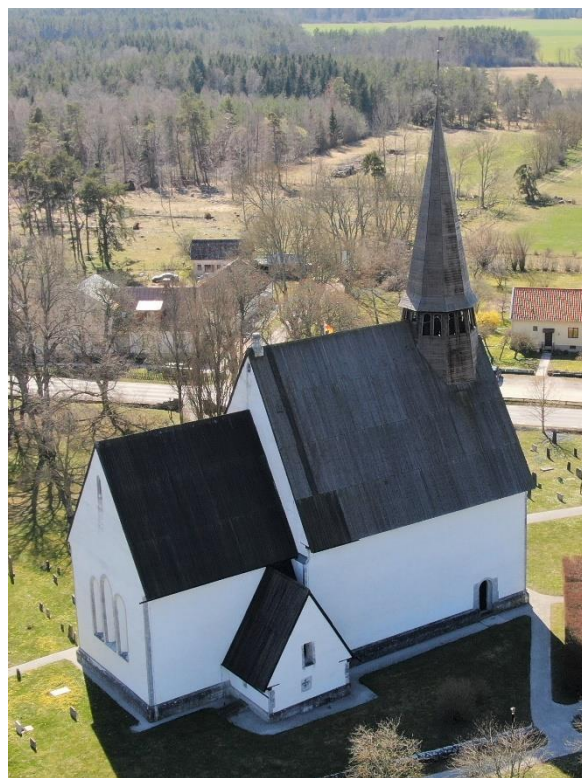
Jämfört med sydfasaden är fasaden mot norr helt sluten så när som på nordportalen och sakristians fyrpassformade fönster. Nordportalen skiljer sig mycket från sydportalerna genom att den är mindre, romansk, med färre språng och med reliefförsedda omfattningsstenar. På yttertaken ligger trätak som faltak, med stående bräder, och på takryttaren torntak med liggande panel.

Exteriör från sydöst. Foto JL 2022.

Exteriör från söder. Foto JL 2022.

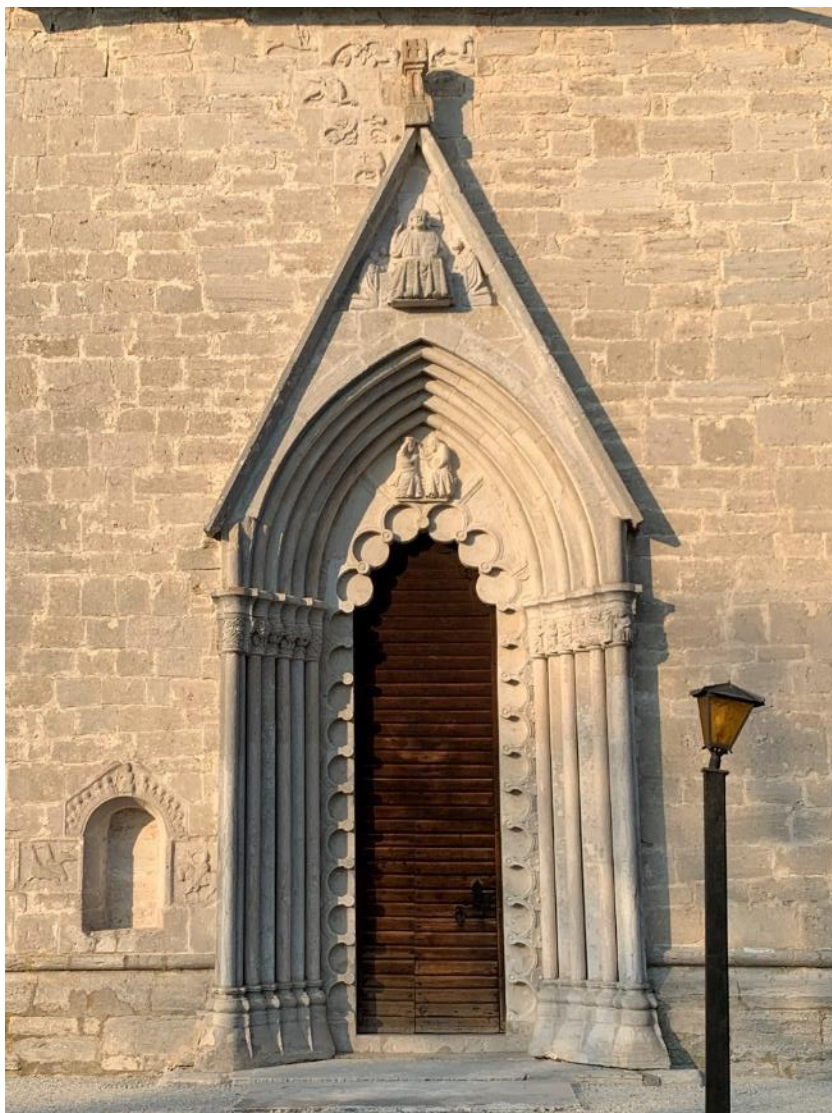
Exteriör från öster och nordöst ur flygperspektiv. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

Exteriör från nordväst och väster. Foto ES 2022 respektive 2019.

Södra långhusportalen. Foto JL 2022.

Långhusets sydportal
från 1300-talets mitt.
Foto JL 2022.

Södra långhusportalen. Korsmärkt håll samt tröskeln. Till höger södra basbandet. Foto JL 2022.

Södra långhusportalens västra kapitälband. Foto JL 2022.

Södra långhusportalens
östra kapitälband med
detalj. Foto JL 2022.

Detalj av södra
långhusportalens östra
kapitälband. Foto JL
2022.

Södra långhusportalens tympanonfält. Till höger detalj. Foto JL 2022 respektive Pär Malmros 2022, Visby stift.

Relief i vimpergen samt krön på vimpergens spets. Foto Pär Malmros 2018 respektive 2022, Visby stift.

Nisch väster om södra långhusportalen, bestående av äldre fönsteromfattning från den romanska kyrkan. Foto JL 2022.

Södra långhusfasadens fönster och inmurade reliefstenar, sannolikt från den äldre kyrkan liksom kvaderstenarna i murverket i övrigt. Observera hur solbänkarna i fönstrens nederdel murats på underifrån, sannolikt redan under byggnadstiden. Foto JL 2022.

Det östra fönstrets nedre del med den ursprungligen planerade fönsterbänken synlig under påbyggnaden. Foto JL 2022.

Det västra fönstrets nedre del med den ursprungligen planerade fönsterbänken synlig under påbyggnaden, vilken delvis består av inmurade äldre block med reliefer. Kors och andra märken på blocken är stenhuggarmärken. Foto JL 2022.

Murstenar med reliefer, återanvända från den äldre kyrkan, insatta kring det västra långhusfönstret övre del. Foto Pär Malmros 2018, Visby stift.

Fasadstenar med reliefer från den romanska kyrkans murverk. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

Reliefer i långhusets sydfasad, återanvända från den äldre romanska kyrkan. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

Fönsteromfattning
från den äldre
kyrkan, inmurad i
nuvarande
långhusets östmur
vid korportalen.
Nedan relief i östra
delen av långhusets
syd fasad. Foto JL
2022.

Långhusets och korets
sydfasader från sydöst.
Foto JL 2022.

Hörnet mellan långhus
och kor på kyrkans
södra sida. Foto JL
2022.

Korportalen. Nedan till vänster korportalens västra basband. Foto JL 2022.

Korportalens östra basband. Foto JL 2022.

Korportalens västra kapitälband. Foto JL 2022.

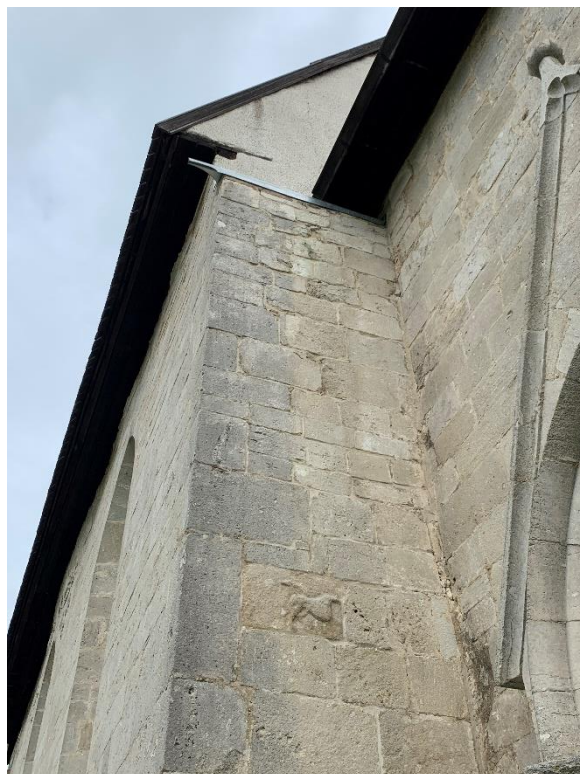
Korportalens östra kapitälband. Foto JL 2022.

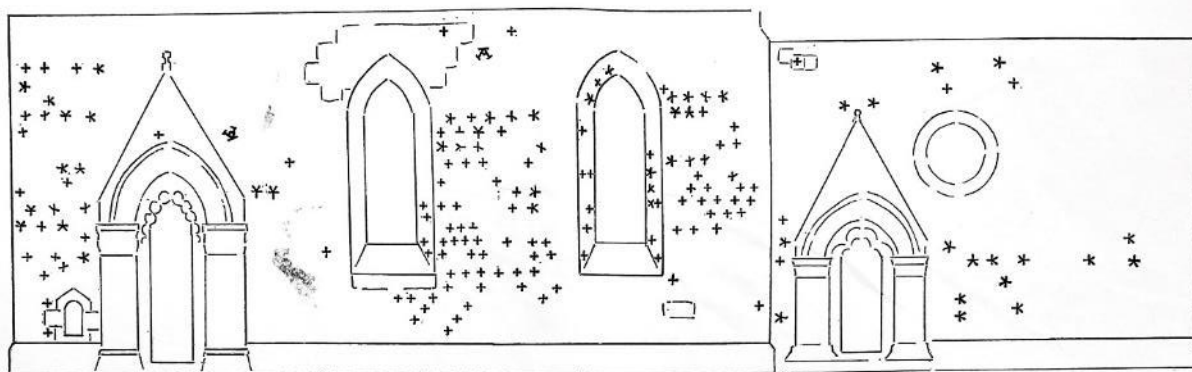
Korportalens tympanon. Foto JL 2022.

Krönet på korportalens vimpers samt södra korfönstret. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

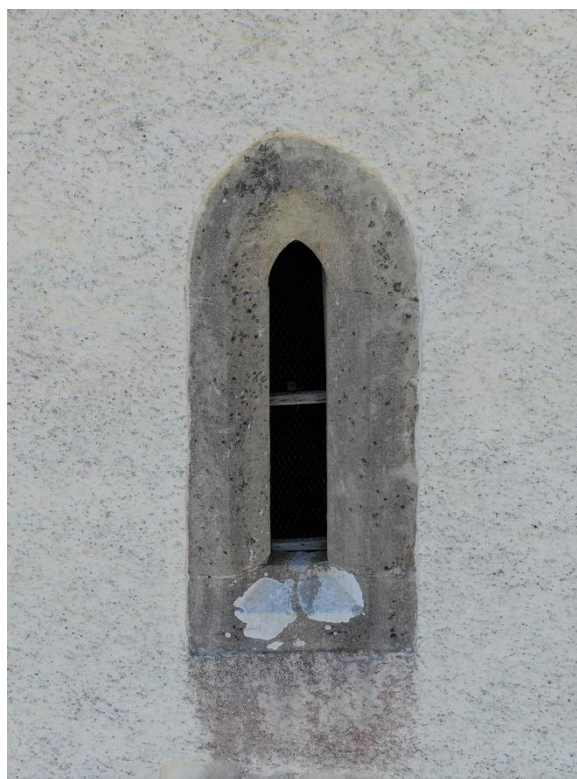
Stenblock med uthuggning, vid korportalen. Till höger långhusets sydöstra hörn sett uppåt. Foto JL 2022.

Stenhuggarmärken från 1300-talet i kyrkans sydfasad. Dokumentation av Erland Lagerlöf och Sune Ljungstedt. Efter Lagerlöf, Gotländsk stensulptur från gotiken, 1975.

Ljuslugg i långhusets gavelröste. Till höger skorsten ovanför östra långhusgaveln. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

Korets östra gavelröste med inmurade delar av en odekorerad bågfris från den tidigare kyrkobyggnaden. Foto JL 2022. Till höger ljuslugg i korgaveln. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

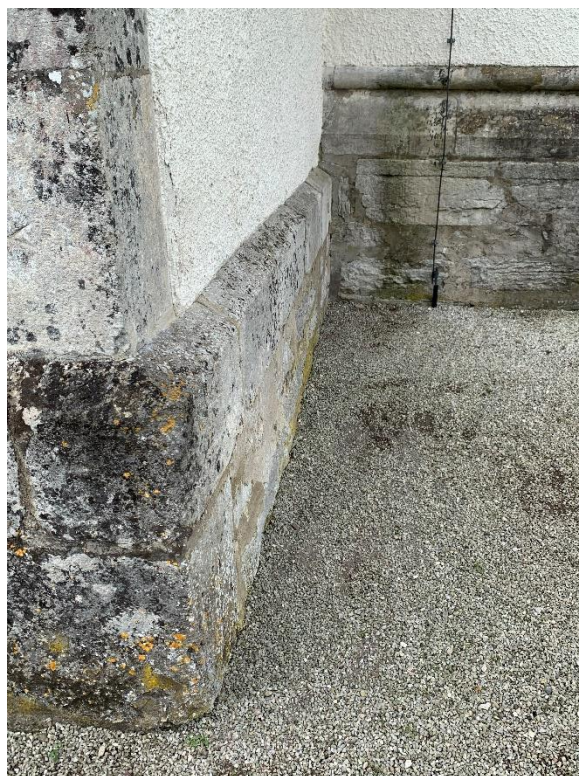
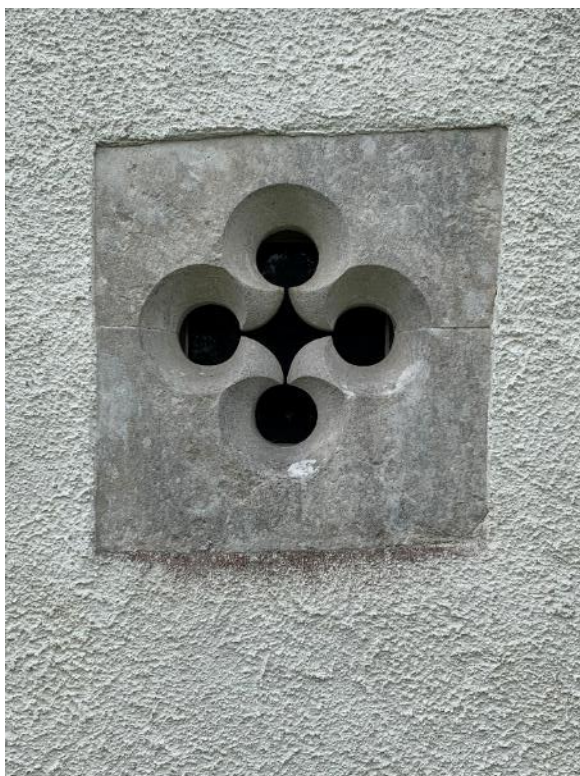
Korets östgavel med trefönstergruppen i öster. Foto JL 2022.

Sakristians
nordfasad. Foto
JL 2022.

Sakristian från nordöst och nordväst. Foto JL 2022.

Sakristians norra fönster. Till höger sakristians sockel i väster, sedd mot söder med långhusets norra sockel i fonden. Sockeln är sannolikt överflyttad från den äldre kyrkan. Foto JL 2022.

Sakristians östra fönster samt nedgången till källaren under sakristian. Till höger interiör av sakristians källare mot öster. Foto JL 2022.

Långhusets nordportal, överflyttad från den romanska kyrkan. Foto JL 2022.

Nordportalens östra och västra post. Foto JL 2022.

Nordportalen och långhusets norra fasad från nordväst. Till höger nordportalens smidesförsedda dörr. Foto JL 2022.

Detalj av smidesbeslagen på nordportalens dörr. Foto JL 2022.

Västgaveln och takryttaren från sydväst. Foto JL 2022.

Västgavelns nedre del med förberedelser för ett västtorn som aldrig uppfördes. Foto JL 2022.

Fönster i långhusets
västfasad, möjligen
från den äldre kyrkan.
Foto JL 2022.

Del av bågfris från den
äldre kyrkan, inmurad i
västfasaden. Foto JL
2022.

Västgavelns övre del med tänkt passage från långhusvinden till det planerade men ej utförda tornet.

Takryttaren sedd snett ovanifrån från sydväst. Till höger vindflöjeln. Foto Pär Malmros 2018 respektive 2019, Visby stift.

Interiör

Kyrkorummet är anslående genom sin treskeppiga karaktär. Det är tydligt uppdelat i sina två delar, koret och långhuset, trots att en vid båge förenar dem. I fonden tilldrar sig de tre höga och smala östfönstren blicken. I rummet är alla portal- och fönsteröppningar medeltida till sin form, även om medeltida glasmålningar inte finns kvar. Färgat glas från slutet av 1800-talet finns i flera av fönstren. I västra muren avtecknar sig tornbågen som en nisch, försedd med ett litet fönster. Murarna är putsade medan inslaget av finhuggen kalksten är omfattande och ingår i kolonnerna, i bågar och i fönstrens och portalernas omfattningar. Kolonnernas kapital och valvbågarnas konsoler har en rik huggen dekor där de västra kolonnpapitälerna är rikare än de östra och sannolikt något yngre. Golven är trägolv med stengolv i korets östra del. På långhusets och delvis korets sidomurar finns kalkmålningar från 1300-1500-talen.

Ingången till sakristian finns i korets norra mur genom en portal som har spridda arkitekturmotiv från den gamla kyrkan. Sakristian täcks av kryssvalv och har fönster åt såväl öster som norr. Dess källare från 1927-28 är tom men har rymt en värmeanläggning. Sakristians vind nås via en lucka i gaveln.

Uppgången till kyrkvinden sitter högt upp i muren i långhusets nordvästra hörn. Den nås via en enkel trappa med liten avsats. Innanför dörren löper en trappa uppåt och söderut i västra långhusmuren och mynnar mitt i västmuren strax ovanför långhusvalven. Ovanför denna sitter den stora öppningen i västgaveln. Den mellersta delen av västgaveln är bredare och är försedd med hörnkedjor som förberedelse för det planerade tornet. I långhusvindens östra gavelmur avtecknar sig korets vitputsade tidigare gavelmur, vilken tydligt visar att koret är äldre. En vid båge förenar båda vindarna. En ljusglugg i östra kormuren och en i östra långhusmurens spets för in lite ljus till vindarna. Över långhusets västra del reser sig underredet till takryttaren, i vilken ingår stommen till 1830 års takryttare med raka stolpar. Via stegar nås klockvåningen uppe i takryttaren med tätt placerade ljudgluggar likt ett galleri kring klockan.

Interiör av kyrkorummet sett mot sydöst från trappan till vinden. Foto JL 2022.

Interiör mot öster. Foto JL 2022.

Interiör mot väster. Foto JL 2022.

Interiör av koret mot öster, sett genom triumfbågen. Foto JL 2022.

Korets östra del mot nordöst samt södra sidan mot sydöst. Foto JL 2022.

Korets norra sida mot nordöst samt koret sett mot väster. Foto JL 2022.

Detaljer av korets östfönster. Foto JL 2022.

Östra delen av korets södra mur samt närbild av södra korfönstret. Foto JL 2022.

Kalkmålningar på
korets södra mur.
Foto JL 2022.

S:t Kristoffer,
kalkmålning på
korets södra mur.
Foto JL 2022.

Kyrka i genomsärning. Kalkmålning på korets södra mur. Foto JL 2022.

Korets norra mur med ingång till sakristian och kalkmålning. Till höger del av sakristieingångens omfattning med återanvända block från den äldre kyrkan. Foto JL 2022.

Tympanonsten över sakristieingången. Troligen från en portal i den äldre kyrkan. Foto JL 2022.

Sakristieingångens omfattning med återanvända delar från den äldre kyrkan. Foto JL 2022.

Kalkmålning på
korets norra mur.
Foto JL 2022.

Korets valv. Foto
JL 2022.

Triumfbågen och långhusets östra mur mot sydöst. Foto JL 2022.

Interiör av långhuset mot nordöst. Foto JL 2022.

Interiör av långhuset
mot väster. Foto JL
2022.

Interiör av långhusets södra och västra del mot sydväst. Foto JL 2022.

Interiör av långhusets östra del mot söder. Foto JL 2022.

Långhusets sydöstra och sydvästra fönster. Foto JL 2022.

Kolonnernas baser i nordöst och sydöst. Foto JL 2022.

Kolonnernas baser i nordväst och sydväst. Foto JL 2022.

Långhusets valv, valvbågar och kolonnkapitäl. Foto JL 2022.

Långhusets norra och södra konsoler i öster. Foto ES 2022.

Båge i långhusets västra mur, avsedd för öppning till ej uppfört torn. Foto JL 2022.

Långhusets västra valvkonsoler. Foto JL 2022.

De östra av norra och södra sidans valvkonsoler i långhuset. Foto ES 2022.

De västra av norra och södra sidans valvkonsoler i långhuset. Foto ES 2022.

Nordöstra och sydöstra långhuskolonnernas kapitäl. Foto ES 2022.

Nordvästra och sydvästra långhuskolonnernas kapitäl. Foto JL 2022.

Långhusvalven sedda
mot öster. Foto JL
2022.

Långhusvalven mot sydväst samt valvet under takryttaren. Foto JL 2022.

Kalkmålningar på långhusets norra mur, tillkomna i olika omgångar. Foto JL 2022.

Långhusets trägolv, sett mot väster. Foto JL 2022.

Bågfält (tympanon i portal?) från den äldre kyrkan, uppsatt i långhusets sydvästra hörn, löstagen från långhusets östra gavelröste 1974. Foto JL 2022.

Tornbågsnischens norra vederlag samt långhuset nordvästra hörn med nordportalen. Foto JL 2022.

Den järnbeslagna sakristiedörren. Till höger skåp med tidigare delar från predikstolstrappan. Foto JL 2022.

Interiör av sakristian mot nordöst. Foto JL 2022.

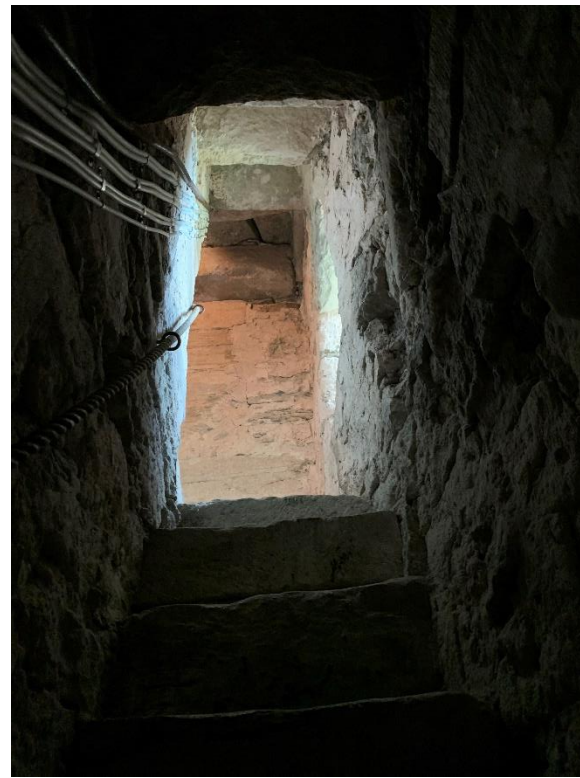
Uppgång till vinden. Till höger dörren till murtrappan med spår ovanför av igensatt öppning. Foto JL 2022.

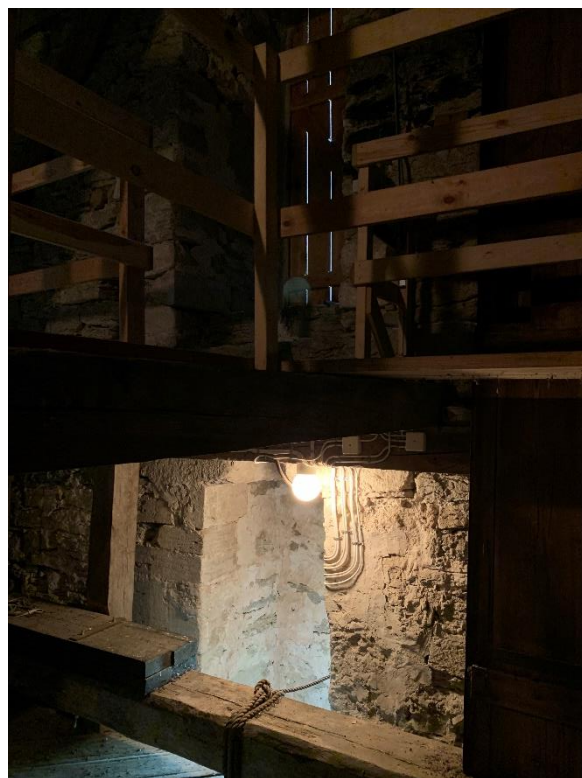
Dörren för murtrappan med järnbeslag troligen från 1914. Till höger trappan innanför dörren. Foto JL 2022.

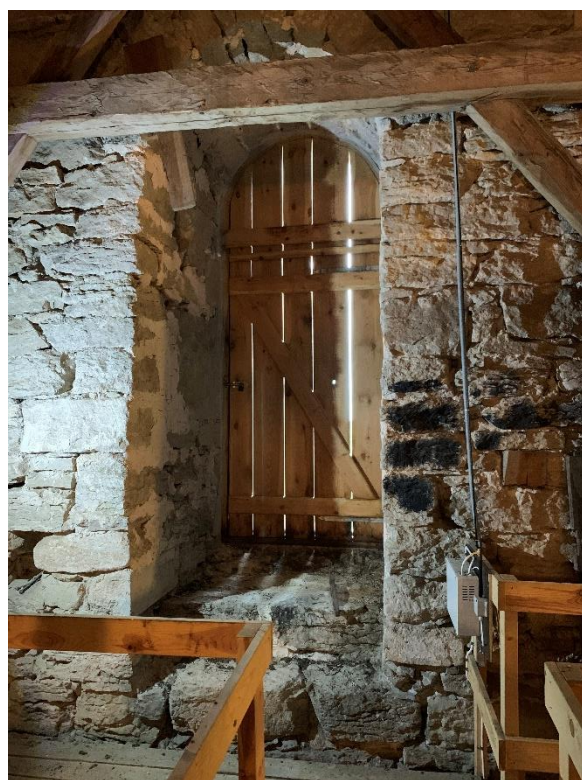
Murtrappan innanför trappdörren. Till höger igensatt öppning ovanför dörren. Foto JL 2022.

Murtrappans nedre del mot norr samt övre del mot söder. Foto JL 2022.

Trappans mynning till långhusvinden. Till höger mynningen sedd inifrån vinden. Foto JL 2022.

Lastport i västgaveln, avsedd som passage in till det planerade tornet, sedd rån sydöst och öster. Foto JL 2022.

Västra långhusgaveln med förtjockning. Sett på södra och norra sidorna. Foto JL 2022.

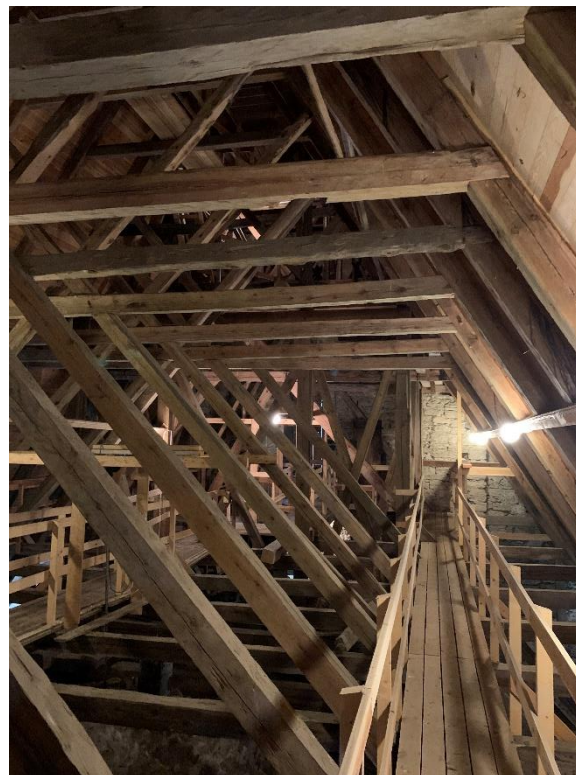
Slåthuggna stenblock med stenhuggarmärken i långhusets västgavel. Till höger ljusöppning i långhusets västgavel. Foto JL 2022.

Långhusvinden mot öster. Foto JL 2022.

Långhusvalvens ovansida mot väster. Foto JL 2022.

Långhusets norra murkrön mot öster. Till höger långhusvindens norra del mot väster. Foto JL 2022.

Ovansidan av en av långhusvalvens kupor. Till höger rester av den i övrigt bortrivna skorstensstocken på långhusets östra gavel. Foto JL 2022.

Långhusvindens nordöstra hörn, från sydväst. Till höger fästen för vinda i långhusvindens nordöstra hörn, sett från nordöst. Foto JL 2022.

Interiör av långhusvinden mot öster. Till höger triumfbågsmuren från nordväst med den kringbyggda äldre putsade västra gaveln på koret. Ilagningen med tegel från 1974 på platsen för då löstagna reliefstenar. Foto JL 2022.

Den i triumfbågsmuren inbyggda äldre korgaveln med kvarstående puts från 1300-talet, sedd från sydväst. Till höger passage mellan långhus- och korvind, sedd från långhusvinden i väster. Foto JL 2022.

Korvindens nordvästra hörn med bågöppningen mot långhusvinden. Tröskeln påbyggd vid långhusets tillkomst. Till höger bågens södra sida med avtryck av skälbräder. Foto JL 2022.

Bågöppningen mellan långhus- och korvind sedd från korvinden i öster. Till höger korvinden mot väster. Foto JL 2022.

Korvinden mot öster. Foto JL 2022.

Fönster i korgaveln med kvarsittande skälbrädor i trä. Till höger närbild. Foto JL 2022.

Fast inredning och inventarier

På det murade medeltida högaltaret med stor förvaringsnisch på baksidan står en altaruspsats i sandsten från 1699. Av korets två murnischer i sydöstra hörnet den närmast altaret en sakramentsnisch med gallerförsedd metallgrind samt några murade trappsteg nedanför. Det södra sidoaltaret är bevarat och har inmurade figurförsedda reliefstenar på framsidan. Det räddades kvar som fundament till predikstolen vilken 1965 flyttades till nordöstra hörnet för att frilägga det södra sidoaltaret. Predikstolen från 1674 byggdes om 1781 och målades följande år av Johan Weller. Bänkinredningen härrör från 1700-talet, men har flyttats om, även under 1900-talet. Längs norra muren har bänkraderna en sittbräda och skålningar för ryggstöd, vända mot predikstolens tidigare plats.

Triumfkrucifixet i triumfbågen tillkom under slutet av 1100-talet och hör med sin begränsade storlek samman med den äldre kyrkans mått. Till krucifixet hör två kalvariefigurer, målade 1781 av Johan Weller, nu uppsatta på norra långhusmuren. Dopfunten från 1100-talets mitt eller senare del tillskrivs genom cuppens karaktäristiskt åttkantiga form och bildernas stilistiska drag till anonymmästaren Byzantios. Locket tillverkades troligen 1686. Orgeln byggdes av Werner Bosch i Kassel, Tyskland, 1955. Av klockorna är storklockan gjuten 1933 av K. G. Bergholtz & Co i Stockholm, lillklockan 1967 av Gösta Bergholtz i Sigtuna. I koret finns gravhällar varav några med runinskrifter. På Statens historiska museum finns ett sakramentshus från 1200-talets senare del, samt en lång bänk i trä med svarvade delar, troligen från 1300-talet, träskulptur av S:t Olof från omkring 1300 (kopia av Bertil Nyström 1965 i kyrkan) och Anna själv tredje från 1400-talets början samt delar av en medeltida ljuskrona i järn, återskapad i rekonstruerad kopia i kyrkan 1992.

Interiör mot öster visande kyrkans jämförelsevis sparsamma inredning. Inredningen härrör huvudsakligen har en 1700-talsprägel. Triumfkrucifixet och dopfunten utgör viktiga medeltida inslag. Inredningen minskades och vissa omflyttningar gjordes på 1950-talet. Foto JL 2018 och 2022.

Kyrkans murade medeltida högaltare, sett från nordväst och väster. Foto JL 2022 respektive Bo-Göran Kristoffersson 2002, Visby stift.

Altaranordningen
från sydväst. Foto
JL 2022.

Altartavla i sandsten
från 1699. Foto JL
2022.

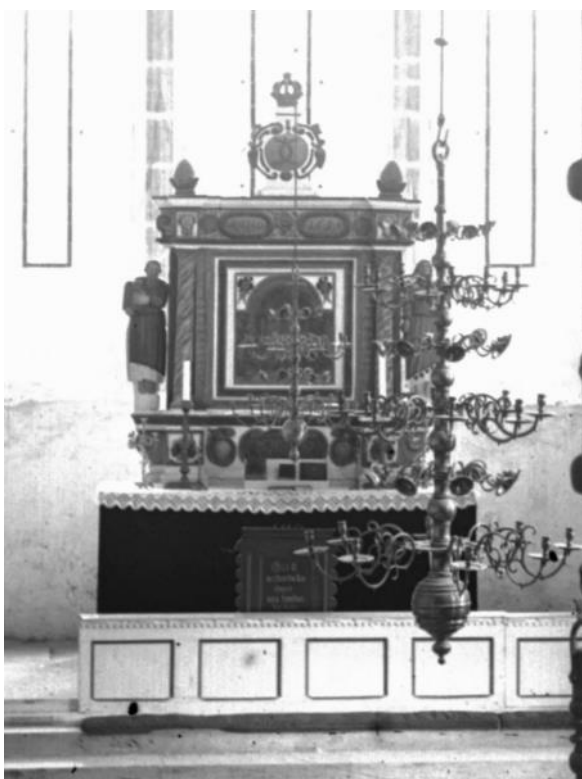
Altartavlans centralmotiv samt den ena sidofiguren. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2002, Visby stift.

Altarets baksida med rymlig nisch i altaret och minnesinskrift angående restaurering, 1862. I kormuren bakom altaret och dolt av detta sitter också en nisch. Foto JL 2022.

Altarskrank från 1689, ändrat 1956 och gjort som flyttbara sektioner. Ovan till höger skrankets placering när det inte används. Foton till vänster Bo-Göran Kristoffersson 2002, Visby stift, foto ovan till höger JL 2022.

Altaranordningen i början av 1900-talet. Foto Einar Erics 1915, ATA (detalj). Till höger skriftepallen som tidigare varit inplacerad i altarskranket. Foto JL 2022.

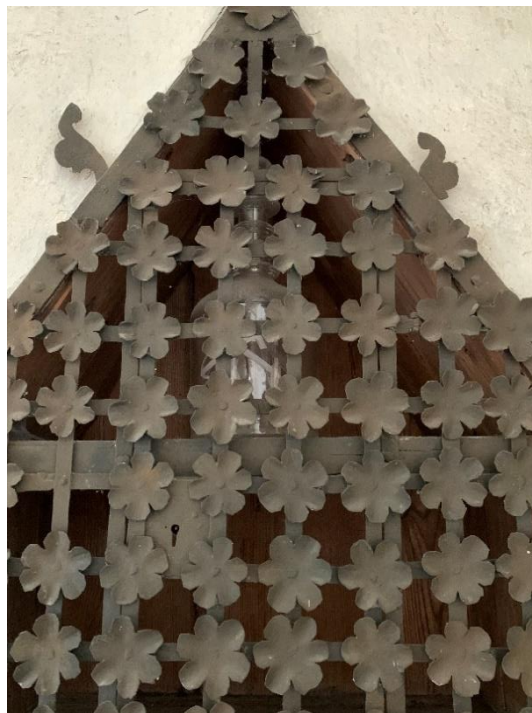
Medeltida sidoaltare i långhusets sydöstra hörn, före 1960 underlag till predikstolen. Övre till höger altarskivan. Närmast södra muren är infällt en del av en trästock. Nedre till höger inmurade reliefstenar från den äldre kyrkan. Foto JL 2022.

Södra sidoaltarets framsida från väster. Foto JL 2022.

Sakramentsskåp i korets sydöstra hörn. Foto JL 2022.

Sakramentsskåpet med närbild av gallerverket. Foto JL 2022.

Nisch i korets södra mur med uttag för sekundärt tillkomna dörrar samt block med stenhuggarmärken i baksidan. Foto JL 2022.

Nisch i långhusets södra sidoaltare med samma stenhuggarmärke som i nischen i korets södra mur. Till höger nisch för vigvattenskar i södra långhusportalens innersmyg. Foto JL 2022 respektive 2018.

Nisch för vigvattenskar i södra långhusportalens innersmyg. Foto JL 2022.

Triumfkrucifix från sent 1100-tal. Foto ES 2022.

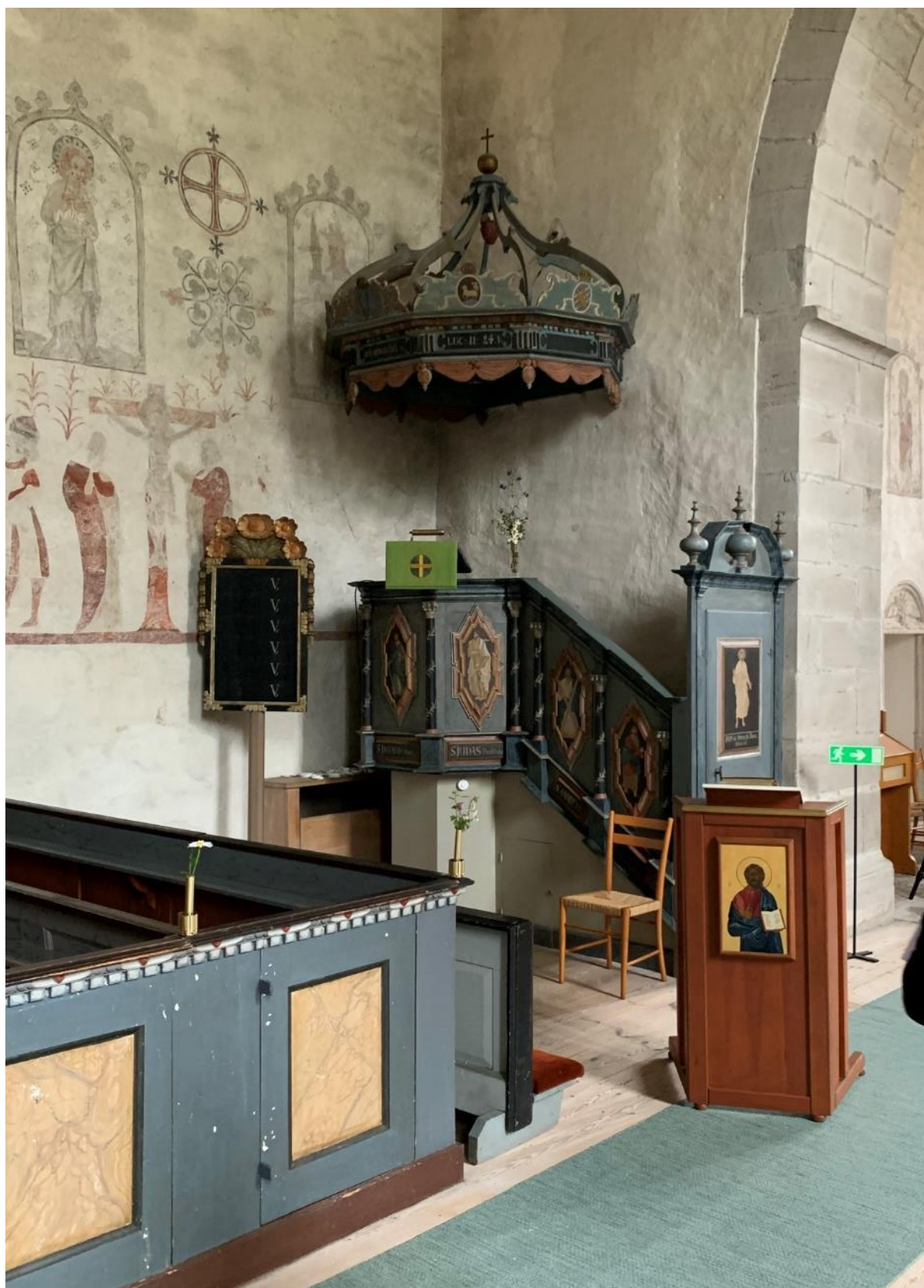
Triumfkrucifixets baksida. Till höger profilörer med sörjande Maria och Johannes, utförda av Johan Niklas Weller 1781. Foto JL 2022.

Krucifix och profilörer uppsatt som kalvariegrupp ovanför triumfbågen före restaureringen 1927-28 och i triumfbågen på en trabes efter. Sidofigurerna placerades senare längre ut från krucifixet, avlägsnades helt liksom senare trabesbjälken. Foto Einar Erics 1915 respektive Sven Brandel 1928, ATA (detaljer).

S:t Olof, träskulptur,
utförd av Bertil Nyström
1965 som kopia efter,
bilden nedan, träskulptur
från omkring 1300, nu i
Statens Historiska
Museum sedan 1863. Foto
JL 2022 respektive Lennart
Karlsson 1995, Historiska
Museet, Medeltidbild.

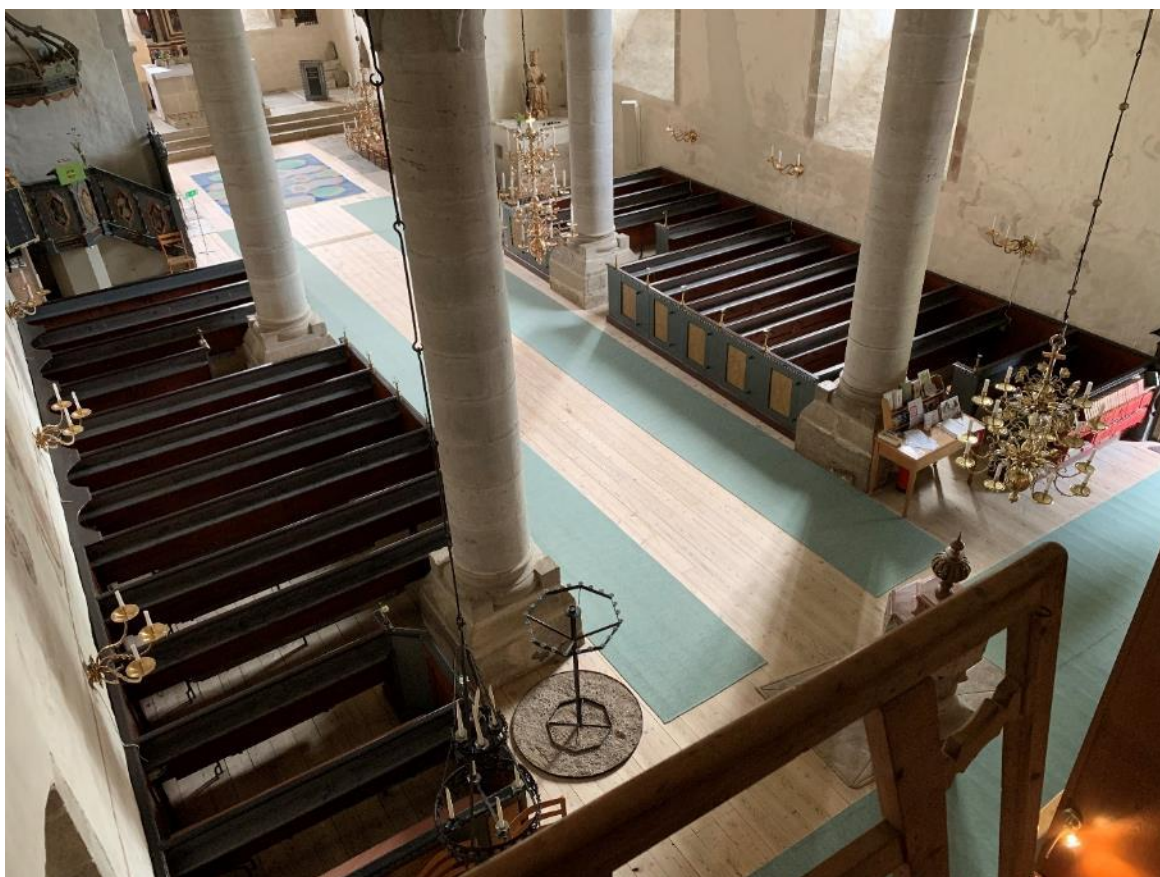
Predikstol från 1674, ombyggd 1781, målad av Johan Weller 1782, ombyggd 1956 och 1965, då den flyttades från södra till norra sidan. Foto JL 2022.

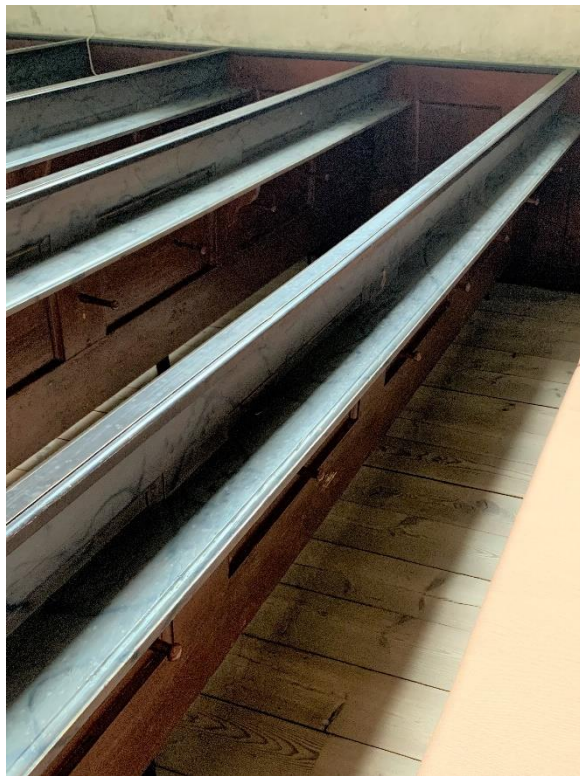
Predikstolen sedd från söder. Till höger detalj av predikstolskorgen. Foto JL 2022.

Predikstolen före och efter restaureringen 1927-28, innan korgen minskades 1956 och flyttningen till norra sidan 1965, varvid det målade draperiet avlägsnades liksom sidoaltarets murade tillägg åt norr. Foto ca 1925 (detalj) och ca 1930, ATA.

Bänkinredning från 1700-talet, ombyggd på 1800- och 1900-talen. Till vänster norra och södra bänkkvarteret. Foto JL 2022.

Bänkraderna i norra respektive södra kvarteret. Bänkarna i söder har knaggar, hattkrokar, medan de på norra sidan saknar sådana. Foto JL 2022.

Väggbänk på norra sidan med skålad ursågning för ryggstöd, vända mot predikstolens tidigare plats i söder. Till höger stolsinredning i koret, anskaffad 1956 och då uppställd i kyrkans västra del. Foto JL 2022.

Orgel, byggd 1955 av Werner Bosch, Kassel. Nedan till vänster nummertavla av Johan Hernell 1752. Nedan till höger dopfunten, placerad på en håll med rännor för uppsamling av dopvatten. Foto JL 2022.

Dopfunten, tillverkad av "Byzantios" vid 1100-talets slut. Dopfuntslock från 1686. Foto JL 2022.

Dopfunten. Foto JL 2022 respektive Bo-Göran Kristoffersson 2002, Visby stift.

Detaljer av dopfunten. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2002, Visby stift.

Bildtext fattigstock: Fattigstock från 1700-talet med målad skylt av Johan Weller 1778. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2002, Visby stift.

Storklockan, gjuten 1933 av K. G. Bergholtz & Co i Stockholm, och lillklockan, gjuten 1967 av Gösta Bergholtz i Sigtuna. Foto JL 2022.

Sakramentshus i ek från 1200-talets senare del. I bakgrunden altarskäp med Anna själv tredje från 1400-talets andra fjärdedel. Båda från Väte kyrka, nu i Historiska Museet, Stockholm. Foto JL 2019.

Helgonskåp med Anna själv tredje, 1400-talets andra fjärdedel, nu i Statens Historiska Museum. Foto Henrik Hultgren 1959, ATA.

Detalj av föregående. Foto Lennart Karlsson 1994, Medeltidbild, Historiska Museet.

Bänk, sammansatt av delar av en längre medeltida bänk. Nu i Historiska Museet. Foto Iwar Anderson 1928, ATA.

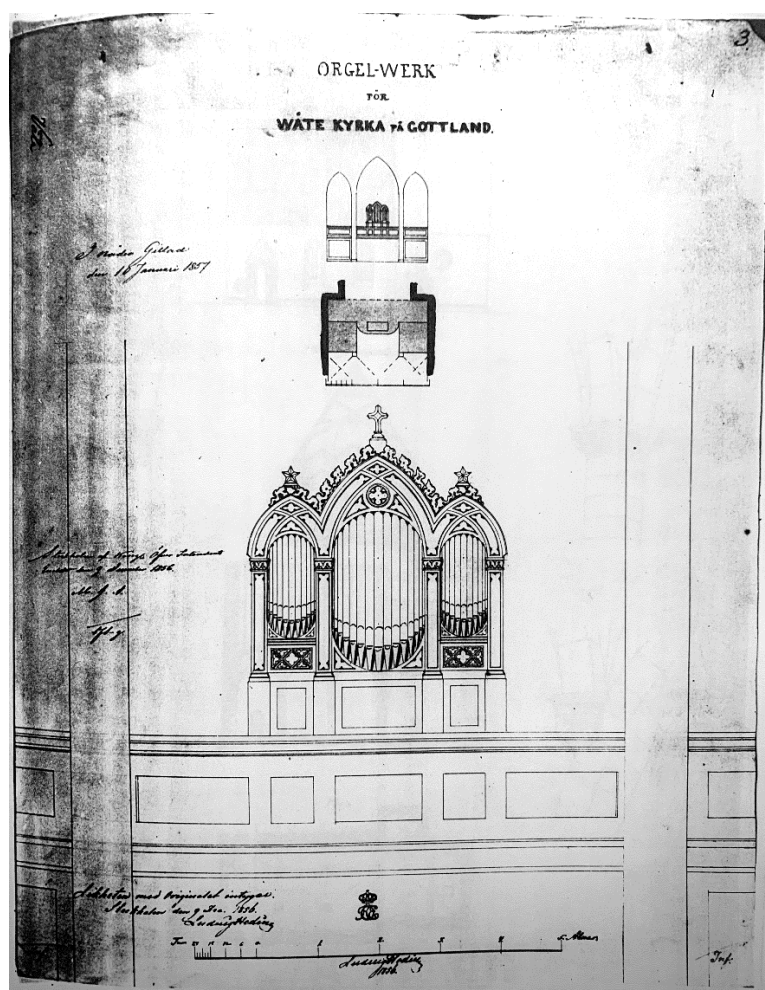

Trädetalj från medeltiden samt kollekttavla från 1300-talet. I Gotlands Fornsal sedan 1877 respektive 1909. Foto Gotlands Museum (GFA3761_ och GFDEP112_).

Restaureringar

Kyrkorummet genomgick flera förändringar på 1700-talet, bland annat när läktare byggdes 1775 och draperimålningar målades, liksom stora delar av inredningen målades av Johan Weller i början av 1780-talet. Åren före 1860 förändrades läktaren när orgel, tillverkad av O. Lindquist i Visby, anskaffades. 1862 ommålades bänkinredningen och delar av predikstolen. Senast omkring 1890 försågs korets fönster med delvis färgat glas. En stor restaurering genomfördes 1927-28 efter förslag av arkitekt Sven Brandel. Kalkmålningar togs fram, bänkinredningen byggdes om och målades, varvid golvet i långhuset undersöktes och äldre kyrkans grundmurar dokumenterades. Kalvariegruppen, som tidigare satt ovanför triumfbågen, flyttades nu ned och ställdes på en trabes i triumfbågen. Källare för pannrum grävdes ut under sakristian. År 1950 togs kalvariefigurerna från 1781 bort från triumfbågen.

När kyrkan restaurerades invändigt 1956 efter ritningar av Nils Arne Rosén togs trabes i triumfbågen bort och krucifixet hänges i kedjor. Läktaren och orgeln revs. 1700-talets draperimålningar kalkades över. Altarskranket gjordes flyttbart. En ny och mindre restaurering genomfördes 1965 efter förslag av arkitekt Olle Karth. Då flyttades predikstolen till norra sidan och en kopia av Bertil Nyström, Slite, av S:t Olofsbilden sattes upp på södra sidoaltaret. Trappan till tornuppgången byggdes efter ritningar från 1966 av arkitekt Karl-Erik Hjalmarsson.

Ritning till orgelfasad och läktarutvidgning, utförd av Ludvig Hedin 1856, gillad 1857, K-byråns arkiv, ATA. Till höger orgel och läktare med dekorativa läktarkonsoler, synliga genom södra långhusportalen. Foto Olof Sörling ca 1890, ATA. Nedan till vänster orgelfasaden. Foto Louis Nilson, omkr. 1898 (året då den täckta ljuskronan skänktes), Gotlands Museums arkiv.

Interiör mot väster.
Foto Olof Sörling
omkring 1890, ATA.
Nedan detalj visande
ljuskronorna samt att
vindsuppgången ännu
saknade dörr.

Interiör mot öster. Foto Einar Erics 1915, ATA.

Interiör mot väster.
Foto Sven Brandel
1926, ATA. Nedan
detalj visande orgel av
O. N. Lindqvist,
Visby, 1858 samt
läktaren med
bänkinredning under,
rivet på 1950-talet.

Interiör mot öster samt altaranordningen med draperimålning, avlägsnad på 1950-talet, bakom altarpuppsetsen. Foto Alfred Edle 1938, ATA.

Interiör mot väster
och öster efter
restaureringen 1956.
Foton i Kungl.
Konsthögskolan (B
2092-2093).

Långhusets västra del strax efter restaureringen 1956 med orgel och dopfunt samt stolsinredning, sannolikt avsedd för dopgudstjänster och för körsångare. Detalj av foto i Kungl. Konsthögskolan (B 2092).

Interiör mot öster. Foto Einar Enegren, Mjölby, ca 1965-1970. Vykort från Ultraförlaget i Gotlands Museums arkiv.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravingar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobygggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning* menas de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Forsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Arkeologi

Strax utanför kyrkogårdens sydöstra del ligger ett 130 meter x 50 meter stort område med bebyggelselämningar bestående av fyra husgrunder och en brunn. Eventuellt kan grunderna utgöra rester av den medeltida prästgården.¹

Kyrkan

I samband med restaurering av altaret påträffades två bildstensfragment som låg som golvhällar. Utöver dessa hittade man också en slipskåresten. Bildstenarna sitter nu monterade på västra väggen vid tornportalen och enligt rapporten flyttades även slipskårestenen dit.² Både bildstenarna och slipskårestenen är klassade som övrig kulturhistorisk lämning.

I kyrkan finns också ett flertal runinskrifter, framförallt i koret. Det rör sig om ristningar både på gravstenar och i puts. De dateras till slutet av 1200-tal fram till 1400-talet.³ En detaljerad beskrivning finns i Gotlands Runinskrifter.⁴

Det finns uppgifter om två arkeologiska undersökningar i kyrkan. Grundmurar till den romanska kyrkans långhus undersöktes i samband med restaurering 1927-1928.⁵ Grundmurar från den romanska kyrkan observerades också vid en arkeologisk undersökning i kyrkan 1988.⁶ Oklart om de båda uppgifterna avser samma murar och inga ytterligare uppgifter om dessa undersökningar finns i arkiven.

Kyrkogården

2003 gjordes en mindre arkeologisk undersökning vid nedgrävning av åskledare runt kyrkan samt för belysning söder om kyrkan. Inget av antikvariskt intresse påträffades.⁷

¹ L1975:1575 (Väte 90:1)

² Falck, W. 1986. L1975:1358 Väte (4:5) L1975:1893 Väte (4:6)

³ L1975:1339-40, L1975:1574, L1975:1357 (Väte 4:1-4)

⁴ Jansson, S. B. F. (et al). 1978. Sid 95-111

⁵ Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret

⁶ Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret

⁷ Zerpe 2004

Övrigt

I Gotlands Museums arkiv finns en uppgift förmedlad av Gun Westholm 1984-05-05 om en massgrav vid sydvästra hörnet av Väte kyrka som skulle ha innehållit järnföremål. Sagesmannen hade sett graven som skolpojke då den delvis frilades. Den täcktes åter över. Källa: Edvin Johansson (?), Norrbys, Väte.

I Gotlands Museums samlingar finns en armring av brons som ska ha återfunnits på kyrkogården 1973.⁸

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna

⁸ Gotlands Museums inv. nr. GFC12078. Thunmark-Nylén, L. 1995

därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobygandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistoriker utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vind och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altarpuppsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvärdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsocknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklostets och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för slkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är uppläst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden

Väte kyrka utmärker sig bland annat till sin storlek och för de många reliefstenar som är inmurade på olika platser i kyrkan och vars ikonografi lockat flera att tolka. Kyrkorummets arkitektur med fyra smäckra och runda kolonner är anslående.

Kyrkans enastående portaler med sina rikt huggna omfattningar är av stort kulturhistoriskt värde. Genom att samtliga öppningar till rummet bibehållit sin medeltida form är det av en särskild betydelse. Det södra korfönstret med sin runda form är ovanligt. De skulpterade kapitälerna och konsolerna är värda att pekas ut. Kalkmålningarna är intressanta, tillkomna vid olika tider samt med en bild i sektion av ett kyrkorum.

Inredningen med sitt rika inslag av Johan Wellers målningar från 1780-talet är av stor betydelse för rummet. En intressant detalj i norra bänkkvarteret är den väggfasta bänken som är riktad mot predikstolens gamla plats, före 1965. Av inventarierna är det angeläget att peka på triumfkrucifixet och dopfunten, båda från 1100-talet.

Långhusets vind är imponerande i sin storlek. I triumfbågsgaveln avtecknar sig från långhussiden tydligt det putsade gavelröstet på koret som visar att det byggdes först. Förberedelserna för tornet, genom det tjockare partiet av västgaveln berättar om hur man planerade och byggde de stora kyrkorna på medeltiden. I underbyggnaden till den nuvarande takryttaren ingår även betydande delar till den gamla, 1833 byggda huven.

Kyrkogården

Kyrkogården tillhör Gotlands större kyrkogårdar. Det har utvidgats vid flera tillfällen. Kyrkogårdens storlek berättar om sockens expansion och ökade befolkningens mängd.

De olika utvidgningarna i söder, väster och norr ger synliga årsringar som är värdefulla att bevara. Dels finns det tydliga avgränsningar mellan de olika områden genom murar eller planteringar, dels finns det planteringar med olika växtinnehåll som berättar om tidperiodens val av växtlighet.

Gångsystemen med grusbelagda gångar är intakta, åtminstone sedan 1940-talet, vilket är värdefullt att bevara. De nyanlagda gångarna berättar om kyrkogårdens utvidgning.

Kyrkogården omges av träd som var en del av en tidigare trädkrans vilken är värdefull att bevara. Trädkransen omfattar till en stor del äldre träd. De äldsta träden i trädkransen är planterade omkring mitten av 1800-talet. Ett flertal av träden är planterade i slutet av 1800-talet. Linden nr 9 i parkavdelningen är sannolikt planterad i början av 1800-talet. Trädkransen och övriga solitära träd är värdefulla att bevara. De ger en lummighet, och skapar tillsammans med buskplanteringar och gångar, en rumskänsla i denna till ytan ganska omfattande kyrkogård.

Ligusterhäcken som avgränsar parken i sydost ger en avgränsning mot parken och definierar parkområdet som parkområde, avskilt från gravplatserna. Det är en ovanlig förekomst på de gotländska kyrkogårdarna.

Kyrkogårdens historik har samhällshistoriska värden. Den speglar människors liv och samhällets förändringar, traditioner och ideal. Eftersom kyrkogården har en lång kontinuitet finns ett antal

äldre gravvårdar med innehållsrika inskriptioner som berättar om de människor som är knutna till Väte socken. Kyrkogården är uppdelad i gravkvarter. De är anlagda med blandade åldrar och utformning. Inventeringen av gravvårdar 1996-97 pekade ut 15 av gravvårdarna som kulturhistoriskt värdefulla. Vid en uppföljande inventering 2015 utpekades 23 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Naturvärden

Träden, och buskagen är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till gamla träd och idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Väte kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla* (2014) vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Väte kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1050	Byggnadsår enligt Strelow.	SvK
s. 1100-tal	En romansk stenkyrka, förmodligen bestående av absidkor och långhus, byggdes på platsen. Av den är så gott som allt stenmaterial bevarat i den nuvarande kyrkans fasader (bl.a. två av portalerna, återanvända som långhusportal i N och som sakristieportal, båda med smidesbeslagna dörrblad bevarade tympanon och två fönsternischer och betydande delar av en rundbågsfris med jaktscener; SvK som anger byggnadstiden till "1100-talets mitt"). Stenhuggarmärken. Byggmästare troligen "Byzantios" med biträde av Sigraf. Dopfunten av "Byzantios" (SvK anger tillkomsttiden till "omkr. 1145").	GK, SvK GK SvK, GK
o. 1200	Triumfkrucifixet (av mästaren till "Viklau-madonnan"; SvK anger "1100-talets mitt").	GK, SvK
1294	Gravsten i korgolvet över Olof Örter. Gravsten i korgolvet över Botulf Västerväte.	SvK
s. 1200-tal	Sakramentsskåp (tabernakel) av trä och S:t Olofs-skulptur, den senare av "Vätemästaren", båda nu i SHM.	SvK
o. 1300	Det nuvarande koret och sakristian byggdes. Valvmålningen i koret och målningarna runt muröppningarna samt väggskåpet tillkom (SvK som anger "omkr. 1265", VK anger "I slutet av 1200-talet", GKM "o. 1260").	GK, SvK, VK, GKM
1312	Gravsten i korgolvet över Botvard(us) från Isome.	SvK, GK
1321	Gravsten i långhusets golv.	SvK
1326	Gravsten i korgolvet över Ruthensis, den dåvarande kyrkoherden Sigfrids moder.	SvK
o. 1350	Det nuvarande långhuset byggdes av anonymmästaren "Egypticus". Den ornamentala målningen med invigningskorsen på N långhusmuren samt längdsnittet genom kyrkan på S korväggen tillkom. Rank- och bladornament från "1300-talets senare del". Korskrank (?) av trä varav en dubbelsidigt bemålad bräda bevarats (nu i SHM; SvK som anger "omkr. 1330").	GK, SvK, VK GKM SvK
Medeltid	Långbänk av trä och ljuskrona av järn med runinskrift, båda nu i SHM. Gravsten i korgolvet med runinskrift. Gravsten i korgolvet över hustrun Gertrud i Mølner. Gravsten på kyrkogården med ringkors.	SvK
o 1400	Gravsten i korgolvet utan inskrift.	SvK
t. 1400-tal	Träskulptur i skåp av trä, föreställande Anna själv tredje, nu i SHM.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
o. 1450	Kalkmålningar (apostlar, S:t Kristoffer) på långhusets och korets N väggar (SvK anger ”omkr. 1430-60”). Av ”Passionsmästaren”. Tabernakel av ek, nu i SHM (SvK anger tillkomsttiden till ”omkr. 1430-50”).	GK, SvK
1470-80	Passionsfris på långhusets N vägg av ”Mästaren från 1520”.	SvK, GKM
1686	Dopfuntslocket (troligen).	GF
1689	Altarringen.	SvK, VK
1694	Predikstol.	VK
1699	Altaruppsatsen av sandsten.	SvK
1700	Altaruppsatsen målades av Christian Lorentz Numens.	GKS
1739	Dopfunten målades av Nils Sahlin.	GKS
1752	Nummertavlan av Johan Hernell.	GK
1775	Läktare.	SvK, VK
1778	Läktaren målades av Johan Weller.	SvK
1781	Predikstolen kompletterades med bl.a. baldakin. Kontursågade bilder av Maria och Johannes tillverkades och målades av Johan Weller samt sattes (troligen) upp tillsammans med triumfkrucifixet på trabes i triumfbågen. Draperimålningar i koret och långhuset (?).	SvK GK GF
1782	Predikstolen målades av Johan Niklas Weller (anger 1781). Läktaren och bänkkvarteren målades av Weller. Samme man tillverkade och målade de siluettsågade sidofigurerna (Maria och Johannes) till triumfkrucifixet.	GK, VK, SvK SvK, GKS
1780-talet	Altaruppsatsen målades om av Johan Niklas Weller.	GKS, VK
1700-talet	Bänkinredningen. I Nordiska Museet finns en bänkgavel med apostlfigurer.	GK, SvK
1802	Kor- och S långhusportalens dörrblad brädkläddes.	SvK
1827	Årtal på takstol över långhuset.	GF
1828	Sockenmagasinet byggdes.	SvK
1829	Ritning till tornförändring (nytt västtorn) av J. C. Serén.	SvK, BH
1831	Lades sakristians tak och vindsgolv med bräder av ek.	GF
1832	Ritning till fyrkantig takryttare av J. C. Serén.	SvK, BH

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1833	En förfallen, troligen medeltida takryttare tog ned och ersattes med en ny efter ritning av J. C. Sirén och byggd av tornbyggare Lindström.	SvK, VK
1842	En liklucka byggdes i N kyrkogårdsmuren.	SvK
1844	Kyrkklockan omgjuten.	SvK
1848	Koret takkonstruktion sänktes (troligen) och taket täcktes med enkupigt tegel.	SvK
1848	Årtal på takstol över koret.	GF
1849	Årtal på takstol över sakristia.	GF
1857	Orgel med fasad efter ritning av Ludvig Hedin (VK anger att orgeln tillkom 1858 och BH anger 1856). L. M. Holmbäcks arkiv anger att orgeln byggdes 1860 av O. Lindquist, Visby.	SvK, VK, GF, BH
1858	Läktaren förändrades om målades om.	SvK
1862	Den medeltida ljuskronan av järn inköptes av SHM. Ny mässingskrona i långhuset. Bänkar och predikstol målades av N. J. Jakobsson.	VK Inskr.
1866	Ritning till tornförändring (nytt västtorn) av A. W. Lundberg.	ATA, SvK, BH
1895	Faltaket på långhuset byttes mot spån.	SvK
1898	En ny mässingskrona i långhuset.	VK
1909	Samtliga kolonnetter i S långhusportalen nygjordes.	SvK
1912	Takryttaren skadades av ett åsknedslag (den 12/8; beskr. till foto i kyrkan).	GF
1914	Utvändig restaurering: Takryttaren i sin nuvarande form tillkom (ändrades från fyrkantig till åttkantig, byggmästare Nils Pettersson, Visby). Korets S takfall täcktes med trekupigt tegel. Värmekamin med skorsten.	GK, SvK, VK, BH SvK
1924	Uppfyllnad av kyrkogården.	ATA
1927-28	Restaurering efter förslag av arkitekt Sven Brandel, Stockholm: De medeltida kalkmålningarna togs fram konservator C. W. Pettersson, Stocksund. Sakristian kalkades invändigt, sentida bemålning på altarringen och dopfunten togs bort, ommålning av orgel och orgelläktare. Triumfkrucifixet, altarpopsatsen och predikstolen konserverades av konservator Alfred Nilsson, Stockholm och placerades på en trabes i triumfbågen. Dopfunten flyttades från korets SV hörn till långhusets V del.	SvK, GF ATA SvK, VK, GF

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1927-28	Bänkinredningen ”moderniserades” och målades i rödbrunt och blått, portbladet i den N långhusportalen återinsattes, värmeledning med pannrum under sakristian installerades, grundmurarna till den romanska kyrkans långhus undersöktes. Ny mässingskrona i koret. Kyrkogården utvidgades. Rengöring av portalernas omfattningar.	ATA GF, SvK VK, SvK GF
1933	Kyrkklockan omgjuten av K G Bergholtz & Co, Stockholm.	SvK, GKR
1949	Fortsatt uppfyllnad av en del av kyrkogården.	ATA
1950	Kalvariegruppen från 1781 togs ned från trabes i triumfbågen. Ny uppfyllnad av kyrkogården.	GK ATA GF
1951	Sockenmagasinet revs och en ny bod uppfördes på kyrkogården.	GF
1954	Utbyte av spåntaket på långhuset och tegeltaket på koret mot faltak med undertak av hårdade träfiberskivor efter förslag av ing. Gunnar Hörnfeldt, Visby. Åskskyddsanläggning.	GF ATA
1956	Restaurering efter förslag av arkitekt Nils Arne Rosén, Stockholm: Läktaren revs. Trabes med de kontursågade figurerna avlägsnades och triumfkrucifixet hängdes i kedjor. Predikstolen byggdes om (korgen minskades och barriär och dörr togs bort och ny, provisorisk trappa anordnades), de två Ö bänkarna togs bort. Ny orgel av Werner Bosch, Kassel. Kalkmålningarna rengjordes och draperimålningarna kring altaret och i långhusets SÖ hörn kalkades över. Triumfkrucifixet konserverades av konservator Erik Olsson, Sanda.	GK VK GF VK GF VK, GF
	Värmeledningen renoverades med nytt pannrum i uthus på kyrkogården, elektrisk belysning. Igensättning av N långhusportalen invändigt. (Långhusportalens tröskel stympad mellan 1955 och 1977 enl. foton i GF:s arkiv.)	GF
1965	Restaurering efter förslag av länsarkitekt Olle Karth, Visby: Predikstolen flyttades från det S sidoaltaret till långhusets NÖ hörn och försågs med en ny trappa, kopierad efter den äldre, samt uppsattes den gamla dörren till predikstolstrappan. Kopia av S:t Olofs-bilden i SHM förfärdigades av skulptör Bertil Nyström, Slite.	GK VK, GF VK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1966	Ny klockbock samt stege och ”balkong” till vindsuppgången.	GF
1967	Den lilla kyrkklockan göts av Gösta Bergholtz, Sigtuna.	GKR
1968	En ny, andra kyrkklocka tillkom.	VK
1970	Utredning om sprickbildning i korets SÖ hörn av ingenjör Gunnar Hammarlund, Göteborg.	GF
1972	Brädgolvet i koret ersattes med kalksten (?).	GF
1974	En tympanonsten från kärnkyrkan, inmurad i korets V gavelröste, togs ut och deponerades i Gotlands fornsal.	VK, ATA
1977	El-ringning.	GKR
1985	Yttertak och portblad målades med svart täckfärg.	GF
1986	Altaret murades om, två bildstenar av äldre typ togs upp ur korgolvet (VK anger felaktigt 1966).	VK
	Portbladet i N långhusportalen rengjordes från täckfärg och tjärades.	GF
1987	Ny mässingskrona i långhuset.	VK
1988	Arkeologisk undersökning i kyrkan, varvid grundmurarna till den romanska stenkyrkan påträffades.	GK
	Tympanonstenen från kärnkyrka sattes upp i långhuset.	VK
1989	Kalvariegruppen från 1781 sattes upp på långhusets N vägg.	VK
1990	Den S långhusportalen (inkl. angränsande fasadreliefer), N långhusportalen, korportalen samt de två romanska fönsteromfattningarna i långhusets S och Ö fasader konserverades (konservator Charlotta Bylund, RAÄ).	GF
1992	En fri rekonstruktion av den medeltida ljuskronan (SHM) av järn tillverkades av Nico Caspers, hängdes upp i långhusets NV valv.	GF
1998	Triumfkrucifixet konserverades av konservator Hans-Peter Hedlund, RAÄ.	GF
2000	Upprättade Stenkultur i Stockholm AB konserveringsförslag för fyra gravvårdar och en tumba.	GF
2002-03	Utvändig restaurering efter förslag av arkitekt Jan Utas, Visby, entreprenör Byggnadshyttan: Takryttarens konstruktion och panel byttes ut i stor omfattning, även spirstocken byttes. Ljudgluggarnas solbänkar täcktes med falar. Klockdäckets panel byttes och plåtbetäckningen byttes mot papp, den försänkta rännen sattes igen och fall mot utkastaren ordnades. Inspektionsplattform byggdes vid el-motorerna till klockringningen. Korets och sakristians tak försågs med hängränna samt utkastare. Korets och långhusets S takfall lades om samt sakristians båda takfall. Skadat virke byttes i takens konstruktioner	GF

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
	(kor, långhus och sakristia). De N och Ö fasaderna putsades om, den V fasaden putslagades. Rebeca Kettunen, stenkonservator, konserverade masverken, och fönsterposterna i de S öppningarna samt delar av långhusportalen. Sockeln rengjordes och fogarna kompletterades. Trampstenen utanför den S långhusportalen höjdes, marknivån höjdes med grus för att undvika vattensamlingar intill kyrkan. Ny dörr/lucka i långhusets V gavel. Blyinfattade glas i kor (Ö och S), långhus (S och V) reparerades. Sakristivindens öppning försågs med i muravsatsen en kalkstensskiva. Korets dörrblad justerades och det äldre låset i sakristidörren justerades. Åskskyddet kompletterades. Skorstenen fogades och tätades för fåglar samt försågs med ett insatsrör. Inspektionsbryggor, stegar och vilplan monterades på vindarna. Belysningen kompletterades och justerades, samt belysning på kyrkogården.	
2003	Upprättade Stenkultur i Stockholm AB konserveringsförslag för två(?) gravtumbor.	GF
	Konserverade Maria Ihrsén, Byggnadshyttan en ljuskrona av trä.	GF
	Fick församlingen tillstånd att fälla träd på kyrkogården.	GF
o. 2004	Byttes högtalaresystem ut mot pelaretyp.	GF
2007-08	Minneslunden anlades.	GF
2009	Konservering av gravhäll.	GM
2010	Invändig renovering av sakristian, nymålade väggar samt nytillverkat textilskåp. Stöldsäkring av ljuskronor, ljusstakar och andra metallföremål. Restaurering av trappskärmar till predikstolen som användes till nytillverkat textilskåp i sakristian.	GM
2011	Restaurering av kyrkogårdsmur. Beredning av kyrkogårdsgångarna enligt ”klinte-modellen”.	GM

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
GA	Gotländskt Arkiv, s. 79, 1931.
GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv. (Gotlands Museum).
GK	Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	Inskrift i kyrkan
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Nilssön Strelow, H., Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd II, 1935.
t.	tidigt

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltd av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölagen (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten. skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslagen (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.

Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalken (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekade som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:

Kulturmiljölag, SFS 1988:950 t.o.m. SFS 2019:864

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet)*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM (Statens Historiska Museer)*, Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Falck, W. 1986. Rapport ang. fynd av bildstenar samt en slipskåresten i Väte k:a Gotland. Riksantikvarieämbetet, dnr: 2374/92
 Inventering av inventarierna i Väte kyrka 2002-06, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.
 Inventering av Väte kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.
 Inventering av Väte kyrkogård, utförd 2015 av Gotlands Museum.
 Program för utvändiga reparationsarbeten på Väte kyrka, upprättat 2000 av arkitekt Jan Utas, Visby.
 Stolt, B., Väte kyrka, 1990.
 Trädvårdsplan för Väte kyrka upprättad av Gotlands Museum 2011.
 Vård- och underhållsplan Väte kyrka 2009. Arkitekt Jan Utas, Visby.
 Zerpe, L. 2004. Rapport över arkeologisk förundersökning vid Väte kyrka, Väte socken, Gotland. Länsstyrelsens Dnr: 431-355-03.

Tryckta källor

Byggnadshyttan på Gotland 2005-2006, årsskrift, 2007.
 Jansson, S. B. F. (et al). 1978. *Sveriges runinskrifter. Bd 12, Gotlands runinskrifter, D. 2*
 Jansson, I. (Red.) 1995. *Archaeology East and West of the Baltic*. Papers from the Second Estonian-Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.
 Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
 Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
 Strelow H. Nilsson, Cronica Guthilandorum, 1633.
 Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
 Sveriges Kyrkor, Gotland band III, 1942.
 Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
 Swedish Archaeological Symposium Sigtuna, May 1991.
 Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.
 Thunmark-Nylén, L. 1995. Churhyard Finds from Gotland (11th-12th centuries). Ingår i:

Kartor

Skattläggningskarta Väte socken 1753. Lantmäteristyrelsen H 93-1:1.
 Laga skiftes karta Väte socken, Binge nr 1, 1888. Lantmäteristyrelsen H 93-3:1